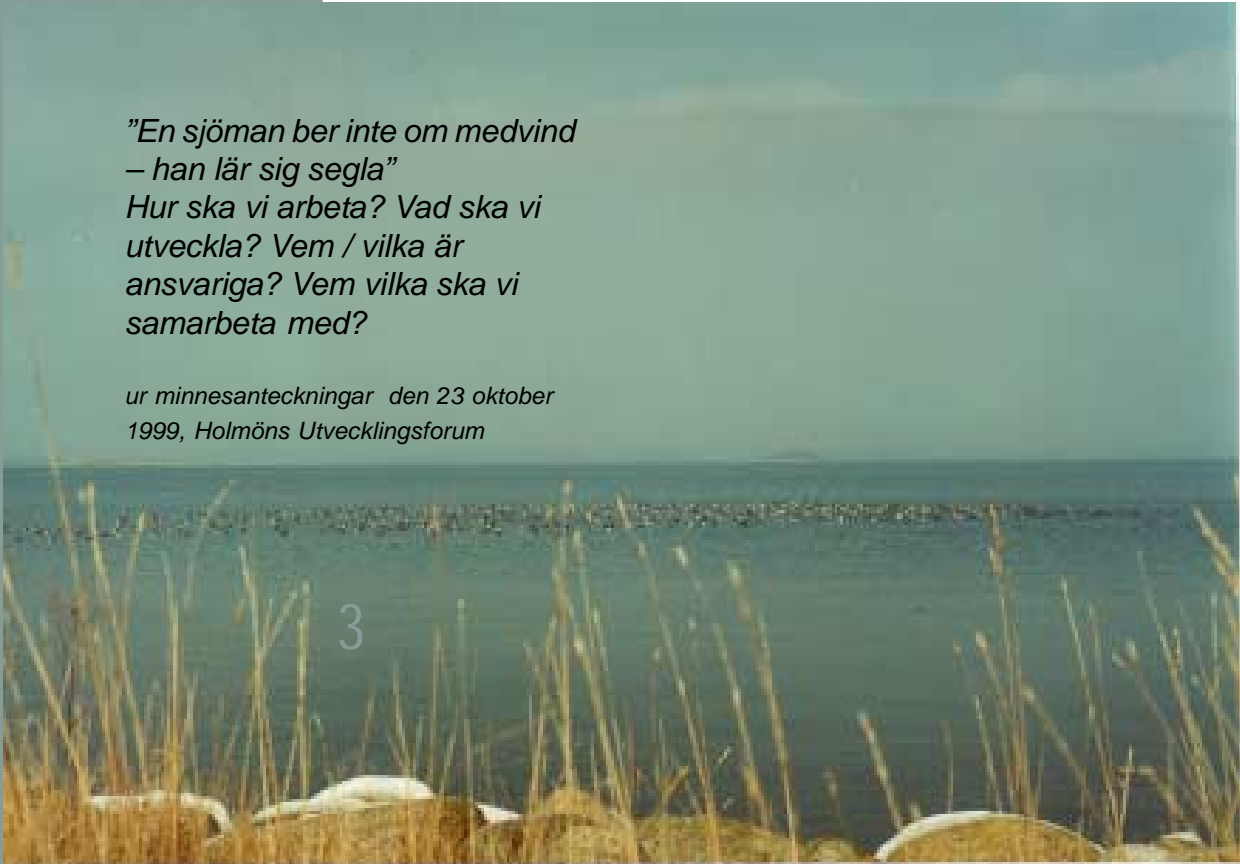

Öbor i Öp-processen

en studie av medborgarinflytande
i översiktsplaneringen

ett examensarbete av Anette Löfgren
på programmet för Fysisk Planering vid Blekinge Tekniska Högskola, 2003-05-15

*"En sjöman ber inte om medvind
– han lär sig segla"
Hur ska vi arbeta? Vad ska vi
utveckla? Vem / vilka är
ansvariga? Vem vilka ska vi
samarbeta med?*

*ur minnesanteckningar den 23 oktober
1999, Holmöns Utvecklingsforum*

3

foto. Karin Årman

Förord

Den fysiska miljön har stor betydelse för vårt vardagsliv och i de flesta av kommunernas översiktsplaner står det idag att kommunerna förespråkar ett starkt medborgarinflytande för att bygga det goda samhället. Hur medborgaren kan påverka sin närmiljö och den lokala utvecklingen genom den översiktliga planeringen står i centrum för detta examensarbete.

Citatet på sidan två är hämtat från Holmöns samhällsförenings upptaktsmöte 1999. Det visar på den lokala utvecklingsgruppens insikt att initiativen för en fortsatt utveckling måste komma från lokalt håll. Men också att det måste ske med en enad linje och med klara samarbetspartners. Holmön ligger vid norra Sveriges östkust och är en av de tre öarna som studien omfattar. De övriga två är Dyrön och Koster som ligger på Sveriges västkust.

Examensarbetet, som omfattar 20 poäng, har gjorts på programmet för Fysisk Planering vid Blekinge Tekniska Högskola under perioden maj 2002 till maj 2003. Min handledare har varit Anita Larsson, docent och lektor vid Blekinge Tekniska Högskola.

Ett stort tack till mina studiekamrater Ingmarie Söderblom och Jenny Pettersson som har stöttat mig under hela studietiden. Ett stort tack även till min familj och "alla barnvakter".

- Vad skulle jag gjort utan er?

Karlskrona 2003-05-15

Anette Löfgren

Foto: Leif Göbel

INLEDNING	7
Bakgrund	9
Syfte och metod	10
Målgrupp	12
MEDBORGARINFLYTANDE	13
Representativ och direkt demokrati	15
Lokal demokrati	17
Plan och Bygglagen	19
Aktiviteter för delaktighet	21
Internationellt stöd för medborgarinflytande	23
EU:s strukturfonder	24
STUDIE AV TRE ÖAR	27
Lokalsamhället	29
KOSTER	33
Strömstads kommuns översiktplan ur ett medborgarperspektiv	37
Medborgarinflytande på Koster	39
Genomförande	41
Fortsatt arbete	45
Slutsats Koster	47

foto: Leif Gobel

DYRÖN	51
Tjörns kommuns översiktsplan ur ett medborgarperspektiv	55
Medborgarinflytande på Dyrön	57
Genomförande	59
Visioner om framtiden	63
Slutsats Dyrön	65
HOLMÖN	69
Umeås kommuns översiktsplan ur ett medborgarperspektiv	73
Medborgarinflytande på Holmön	75
Genomförande	77
Fortsatt arbete	79
Slutsats Holmön	81
SAMMANFATTANDE	85
KOMMENTARER	
Översiktsplanen som instrument för medborgarinflytande och lokal utveckling	87
Har öborna kunnat påverka sin fysiska miljö	89
Lokala utvecklingsgrupper	91
Med hjälp av EU	93
KÄLLFÖRTECKNING	97

INLEDNING

foto: Marita Berndsson

Bakgrund

I Plan och bygglagen står det att kommunerna skall upprätta översiktsplanen i samråd med medborgarna i för att de ska få möjlighet till insyn och påverkan. Översiktsplanen är därmed det enda strategiska dokument som genomgår en formell demokratisk process.⁽¹⁾ Syftet med det är att få ett så bra beslutsunderlag som möjligt. Frågan är om medborgarens röst har någon verkan. Vad händer med de gemensamma mål som sätts upp efter det att planen har antagits?

För att undersöka saken har jag riktat mitt intresse för medborgarinflytande och lokal utveckling mot öar utan broförbindelse. Eftersom jag själv är bosatt på en ö i Blekinge skärgård är jag väl insatt i de svårigheter som kan uppstå beroende på de nackdelar som det perifera läget kan medföra. Oberoende av den geografiska placeringen är problemen på öarna oftast likvärdiga. Den ständiga känslan av hot som kan betyda avfolkning ger en stark engagerad bofast befolkning.

I många avseenden har skärgårdsboende och kommunen skilda åsikter och genomföranden av översiktsplanens intentioner begränsas av politiska mål och ekonomiska resurser. Det är även många konflikter som kan uppstå; ett ökat boende ger ökad belastning på färjan, begränsningar av färjans kapacitet ger svårigheter att bosätta sig året runt och därmed sämre möjligheter för skola och service att överleva. Sommarboende hjälper till att höja huspriserna vilket i sin tur begränsar yngre och nya familjer att flytta ut, strandskyddet begränsar byggnation på tomter i attraktiva lägen m.m. I mitt examensarbete följer jag upp några exempel på hur samarbetet har fungerat mellan kommundienstmännen och den bofasta befolkningen.

1. Svenska Kommunförbundet (2001)

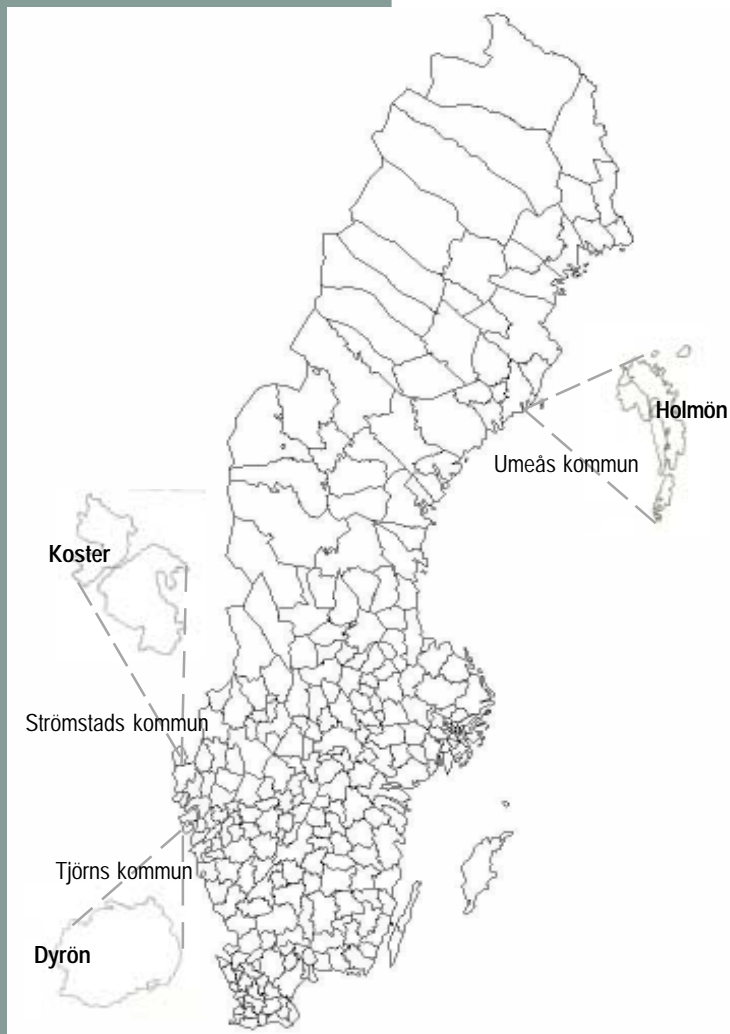
Syfte och metod

Syftet är att undersöka Översiktsplanen som instrument för medborgarinflytande och lokal utveckling. Det som jag har speciellt intresse av är hur medborgarinflytande och genomförande processer har fungerat på öar utan broförbindelse.

Rapporten inleds med en redogörelse av litteratur angående medborgarinflytande samt metoder för att underlätta och förbättra samarbetet mellan kommuner och medborgare.

Därefter följer en studie över hur arbetet har realiserats i det lokala samhället. Studien omfattar tre stycken öar som med sina avskilda lägen har en tydlig geografisk avgränsning och en stark lokal präglning. Under rubriken *Lokalsamhället* förs ett resonemang, utifrån egna erfarenheter och med hjälp av litteratur, om varför just öar utan fast förbindelse har en stark lokal prägel.

De aktuella öarna är Koster i Strömstads kommun, Dyrön i Tjörns kommun och Holmön som ligger i Umeås kommun.

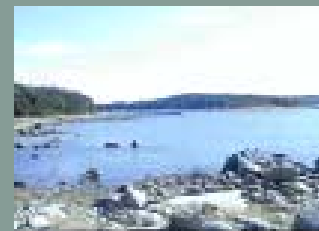

Dessa öar skiljs åt, till viss del, vad gäller befolkningsantal, yta och avstånd till fastlandet medan likheterna består av beroendet av färjeförbindelser och en starkt engagerad befolkning. De bofasta visar dessutom upp, genom hemsidor och litteratur, sitt medborgerliga engagemang för lokala utvecklingsfrågor.

Avsikten har även varit att ta del av respektive kommuns senast antagna översiktsplan för att undersöka hur de har gått tillväga för att engagera medborgarna utöver den formella processen. Det har varit svårt att få fram sådan information ur de färdiga dokumenten. Det har också varit svårt att få fram sådan information via de samtal och e-post växlingar skedde under hösten 2002. Därför behandlas detta i endast korta ordalag. Koncentrationen ligger istället på det lokala utvecklingsarbetet som det har förmedlats av respektive lokal utvecklingsgrupp.

Medborgarna har setts som en homogen grupp där relationen mellan ö och kommunen har varit viktigare än att ta upp speciella grupperas intressen, om de inte själva har tagit upp det.

För att studera genomförandeprocesser har projekt som till största delen berör den fysiska utvecklingen berörts. För att ta del av aktuella sådana har utgångsläget för Koster varit den fördjupade översiktsplanen *Kosteröarna Strömstads kommun* (1995) medan för Dyröns och Tjörns del respektive kommuns översiktsplan samt samhällsföreningarnas hemsidor. Övrig information har inhämtats genom e-post, och telefonsamtal med tjänstemän på de olika kommunerna samt de lokala utvecklingsgrupperna.

I det avslutande kapitlet presenteras sammanfattande kommentarer. De handlar om på vilket sätt öborna i respektive kommun har kunnat påverka sin fysiska miljö genom den översiktliga planprocessen. Dessutom kommenteras vilka frågor som är betydelsefulla för öarnas utveckling om eldsjälarnas betydelse för det lokala utvecklingsarbetet samt hur samarbetet mellan kommundienstämman och befolkningen har fungerat på respektive ö.

Målgrupp

Rapporten vänder sig i första hand till studenter och lärare vid programmet för Fysisk Planering vid Blekinge Tekniska Högskola. Den kan även vara av intresse för de kommuner och lokala utvecklingsgrupper som eftersträvar ett tydligare medborgarinflytande i den fysiska planeringen.

MEDBORGARINFLYTANDE

Samhällsplaneringen har djupa rötter i svensk mentalitet och ses som ett medel för att få till stånd förbättringar. Även om intresset har varierat under olika årtionden och oftast har målen för utveckling ofta formulerats av andra än de som har varit direkt berörda, så finns det idag ett ökat intresse för samhällsfrågor och fysisk planering hos medborgarna.²

foto: Olle nygren

Representativ och direkt demokrati

I dagens samhälle dominerar den representativa demokratin samtidigt som nya former av direkt demokratin utvecklas. *Representativ demokrati* innebär att framförandet av en särskild fråga sker genom valda representanter från de olika partierna. Samtalen under mötena är mycket formella och hierarkiskt uppbyggda genom debatter och förhandlingar. Sammanträdena är rationella och diskussionerna sker av yrkesmän oftast med en låg inblandning av känslor. Medborgarnas åsikter framförs via förtroendevalda och resultatet blir ofta att inte alla frågor kommer upp på dagordningen. Den individuella präglingen suddas ut och en "vi- och dom" situation, ett så kallat ovanifrånperspektiv, uppstår lätt. Tid och resultat är väsentligt vilket kanske inte alltid leder till en god förankring hos den enskilde medborgaren.

I den *direkta demokratin* är samtalet en viktig ingrediens. Medborgaren ges möjlighet att delta på möten genom olika medborgargrupper. Genom att föra en dialog, som utgår från att människor tänker fritt och framför sina tankar, söks förståelse för den enskilda medborgarens åsikter. Långvariga diskussioner kan leda så småningom till enighet eller acceptabel kompromiss. Möjligheten att påverka sin egen situation känns mer åtkomligt. Den direkta demokratin kan tyckas mer tidskrävande än den representativa men i gengäld kan förankringen av de demokratiska besluten ske på ett bättre sätt.³

2. Boverket (1998B)

3. Ögren, K, (2001), sid 8.

Det är inte alltid lätt att fånga upp medborgarnas intresse genom den direkta demokratin. Det handlar om att planeraren har kunskap om hur man väcker medborgarnas engagemang genom ett underifrånperspektiv i planeringen. Det gäller att utveckla medborgarinflytande utan att åsidosätta den representativa demokratin. Att ta sig tid att lyssna till medborgarna kräver resurser och engagemang även från kommunens sida. Men om möjligheten ges skulle besluten vara bättre förankrade. Att ta del av fler lösningar på problemen borde för tjänstemännen i längden vara mer effektivt.⁴

Men det behövs mer för att ett demokratiskt samhälle ska fungera. Demokratiutvecklingskommittén konstaterade i sin utredning (SOU 1996:162) att "därutöver behöver medborgarna ha vilja, resurser, tid, mötesplatser och kunskap". Viljan till ett demokratiskt samhälle måste vara allas ansvar och kan inte enbart styras ovanifrån. Styrkan och initiativförmågan måste finnas hos den som vill delta i en demokratisk process. Medborgarna ska också ha vilja, resurser, tid, kunskap och möjlighet till mötesplatser. Valet av den tid man vill disponera för detta beror på den enskilde. Kommunen, i sin tur, kan ge möjlighet till en gemensam arena för diskussioner genom offentliga mötesplatser. Dessutom kan den bidra med kunskap inom det aktuella området som diskuteras vid ett demokratiskt möte.⁵

4. Ögren, K (2001)

5. Ögren, K (2001)

foto: Olle Nygren

Lokal demokrati

Idag växer det fram en ny typ av medborgarinflytande. Människor har skaffat sig en högre utbildning och därmed ett ökat intresse för att delta. Det tidigare sättet att framföra sina åsikter kollektivt genom föreningar och fackliga organisationer har delvis bytts ut mot enskilda åsikter genom massmedia och direkta kontakter med politikerna.

Oftast är det de små orterna som går i täten för ett ökat inflytande. Att samlas runt en gemensam fråga tycks vara lättare i en mindre samling. Men för att kunna framföra sina åsikter krävs gemensamma krafter och enighet från det lokala samhället. Samhällsföreningar och andra typer av föreningar kan vara beredda att ta mer och mer ansvar över den lokala demokratin. Men de lokala utvecklingsgrupperna ersätter inte det traditionella representativa politiska systemet. Den är däremot ett intressant komplement till den representativa demokratin som kan öka medborgarnas möjligheter att delta i beslutsfattandet.⁶

Den lokala demokratin kan även uttrycka sig i små kooperativa föreningar för olika verksamheter som till exempel dagis, affärer, hantverkslokaler mm.

Nya roller

Erfarenheterna från Sydlänsprojektet som presenteras i boken "Vem bestämmer" visar att utvecklingen mot ett starkare medborgarinflytande har påverkat både tjänstemän och politiker. I den framhålls att planeraren med sina professionella kunskaper, har i sin roll "som spindeln i nätet" möjlighet till goda kontakter med medborgare och politiker. Tjänstemannens uppgift är att ge strategiska förslag för kommunens utveckling. Men planeraren kan även medverka till att pröva olika metoder för ett förbättrat

6. Landstingsförbundet (2001)
foto: Karin Århman

medborgardeltagande i processen och på så sätt utveckla samspelet mellan medborgare, tjänstemän och politiker. Istället för att som vanligt presentera utkast till planer för medborgarna förekommer det idag att man istället kallar till lokala möten och frågar medborgarna vad de tycker innan något förslag upprättats. Relationen mellan medborgaren och tjänstemannen blir på så sätt mer jämställd. Planerarens roll blir mer serviceinriktad mot medborgarna.

Men samtidigt som medborgarnas inflytande ökar måste de valda politiska representanterna fatta de långsiktiga strategiska besluten, svara för de kommunövergripande frågorna och fördela de gemensamma resurserna på ett rättvist sätt. De förändrade rollerna kräver fler aktörer för att få stabilitet. Det krävs även strategidokument från kommunen som visar på kommunen ambitioner med demokratiutveckling, medborgarinflytande och samverkan. Detta förutsätter en förändrad politikerroll som innebär en nära kontakt med medborgarna. Även genom Sveriges inträde i EU påskyndas arbetet med medborgarinflytande.

I boken framgår även att många hävdar att lagstiftningen borde vara ännu tydligare om medborgarnas rätt till inflytande i planeringsprocessen. Politiker och tjänstemän behöver delta aktivt under de lokala mötena och fungera både som företrädare för kommunen och som länk mellan kommunen och medborgarna. I stället för att servera färdiga lösningar bör de uppmuntra medborgarna till att komma med förslag och hjälpa till med alternativa lösningar. Kanske det även skulle kunna finnas en möjlighet att flytta ner besluten av vissa frågor som idag beslutas i kommunala nämnder till lokal nivå.⁷

7. Boverket (1998B)
foto: Olle Nygren

Plan och bygglagen

Plan och bygglagen introducerades 1987 och ersatte då 1947 års Byggnadslag. I anknytning till detta övergick de tidigare planerna generalplan och stadsplan till översiktsplan och detaljplan.

Enligt Byggnadslagen från 1947 räknades som sakägare enbart markägare. De berörda markägarna underrättades inför samråd och utställning. Genom den nya lagen utökades sakägare till att även gälla hyresgäster vilka hade möjlighet att yttra sig i samband med samråd och utställning. Därmed förbättrades möjligheterna för ökat medborgarinflytande. I samband med revideringen av Plan och Bygglagen 1995 förbättrades ytterligare medborgarnas möjlighet till att påverka utvecklingen. Numera räknas samtliga medborgare som berörda och de ska inte enbart informeras om samråd och utställning utan även ges möjlighet att påverka. Att ta vara på medborgarnas kunskaper och få mer öppna diskussioner anses leda till bättre förankring av idéer hos medborgarna och bidra till ett så fullständigt underlag som möjligt.

Översiktsplanen

Ett av planinstrument i Plan och bygglagen är följaktligen översiktsplanen. Den avser att vara ett samlat dokument för beslut som berör kommunens gemensamma intressen. Planen ska vara ett handlingsprogram som anger användningen av kommunens mark- och vattenområden. Översiktsplanen fastställs ej och är därmed inte juridiskt bindande utan antas av kommunfullmäktige. Deras uppgift är också att ta ställning till översiktsplanens aktualitet minst en gång under varje mandatperiod. Planen skall endast användas som vägledning och till hjälp för kommunen att fatta vidare beslut i till exempel frågor som berör bygglov eller detaljplaner. Dokumentet ska kunna läsas utan svårigheter så att även medborgarna kan ta del av materialet under processens gång.

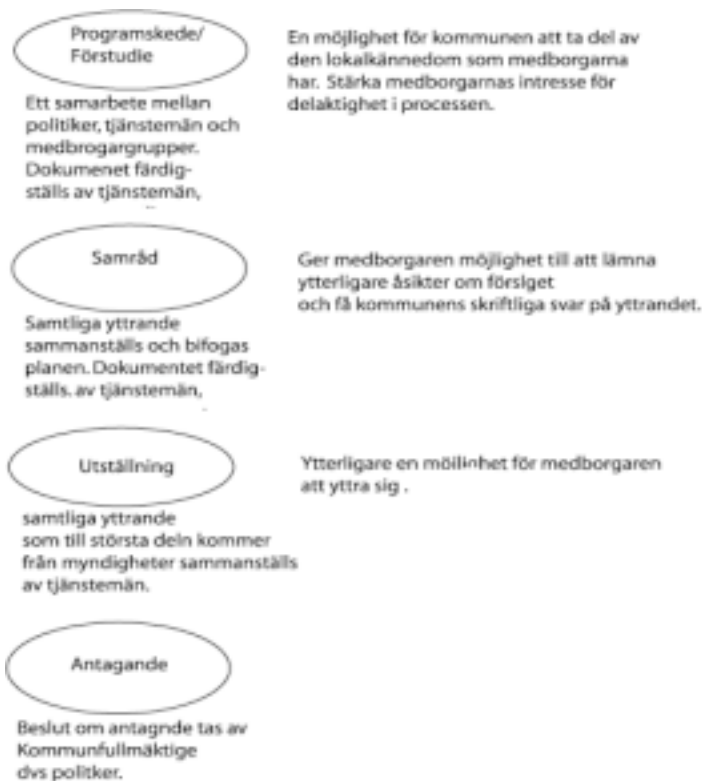

Fig 1
Anette Löfgren

I Plan och bygglagens fjärde kapitel framgår det att i samband med förnyelse eller ändring av en översiktsplan ska ” De myndigheter samt de sammanslutningar och enskilda i övrigt som har ett väsentligt intresse av förslaget skall beredas tillfälle till samråd”(§3) Efter samrådet skall, enligt paragraferna 6 och 7 i 4:e kapitlet, översiktsplanen ställas ut. Genom kungörelse bereds medborgaren ytterligare möjlighet att påverka det slutliga resultatet. Även efter utställningstiden skall de inkommande åsikterna sammanställas och bifoga till översiktsplanen.

Figuren (fig.1) visar när Plan och bygglagen ger medborgarna möjlighet att påverka planens utformning i den översiktliga planprocessen .

Aktiviteter för delaktighet

Trots ett ökat intresse att ge medborgarna ett större inflytande kan det ändå vara svårt att få samtliga medborgargrupper att delta. Det finns ett flertal exempel visar på möjligheter till ett ökat samspel mellan medborgare och kommunen.

I Kils kommun ordnades studiecirkel och enkätundersökningar inför deras nya översiktsplan 199 . Syfte var "att stärka medborgarinflytandet, ett ökat kvinnligt deltagande samt utvecklad miljöhänsyn" Medborgarna gavs möjlighet att vara aktiva redan i programskedet. ⁸

Piteå kommun arbetade med dialog och seminarier med medborgarna för att få en gemensam bild av Piteås framtid. Dessutom anordnades luchträffar för kvinnor. Hela planarbetet följdes upp av en referensgrupp bestående av representanter för olika samhällsgrupper. Erfarenheterna från medborgarsamverkan i Piteå visade också att om "man ger medborgarna stort inflytande måste man vara beredd på att få synpunkter" och det är viktigt att respektera medborgarnas åsikter även om de inte skulle höra hemma i översiktsplanarbetet. ⁹

Andra alternativ till att få medborgarna mer aktiva är mötesplatser, visionsverkstäder, föreläsningar och fokusgrupper. Även webbplatser med hemsidor kan fungera som verktyg och åsiktsutbyte.

8. Brattén K, Lunberg B (1993)

9. Svesnak Kommunförbundet, (2001) sid 10.

foto: Karin Arhman, Olle Nygren och Lelf Göbel

För tjänstemannen kan det även tyckas vara tidskrävande att på obekvämtid besöka medborgarna för att diskutera lokala utvecklingsfrågor. I gengäld kan det leda till nytändning och inspiration för ett fortsatt arbete på kontoret. Det gäller även att vara tydlig som planerare och förklara medborgarens betydelse för planeringsprocessen men samtidigt informera om de regler som gäller. Det är även viktigt att man tänker på att alla medborgare ska ha möjlighet att delta. En noggrann tidsplanering krävs där kanske de mest upptagna får styra valet av tid.

foto. Leif Göbel

Internationellt stöd för medborgarinflytande

Ett ökat medborgarinflytande i samhällsplaneringen får även stöd internationellt. FN initiativ som Agenda 21 och Habitat dokumenten liksom EU:s aktionsprogram, Urban Agenda, ger legitimitet åt de medborgare som vill ha inflytande på utvecklingen i den egna närmiljön.

Målet som sattes upp för Agenda 21 under FN:s stora konferens i Rio 1992 var att uppnå en hållbar utveckling på jorden. Men för att uppnå målen lades stor vikt på de lokala myndigheternas initiativ vilket framgår av Agenda 21 dokumentets 28:e kapitel. Där uppmanas de lokala myndigheterna till att upprätta dialog med medborgarna för att få en samstämmig förankring. Genom samråd och en öppen dialog med medborgarna höjs även medvetandet hos medborgarna. En bra dialog leder till en bättre utformning av strategier för att kunna genomföra Agenda 21 målen.¹⁰

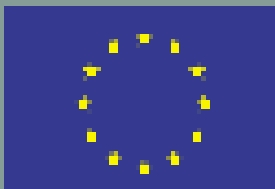
Erfarenheterna från Agenda 21 och lokalt utvecklingsarbete, såväl på landsbygden som i småtätorter, är att arbetet även blivit en viktig skola i demokrati och engagemang. Behandlingen av miljöfrågorna i ett vidare perspektiv bidrar till diskussioner och medborgarinsikt om vad som behövs för att förbättra och värna om den egna miljön.

10. Göteborgs Universitet (2003)

EU:s strukturfonder

Det fortsatta arbetet med att genomföra de förslag som man har tagit beslut om i översiktsplanen eftersträvas av medborgarna. Att gå från vision till handling begränsas oftast av ekonomiska resurser. Genom Sveriges inträde i den Europeiska gemenskapen (EU) kan medel erhållas även om kommunens resurser är begränsade. Olika former av stöd, beroende på var man befinner sig geografiskt, bidrar till utveckling av betydande frågor. EU:s uppmuntran till utveckling i de små lokala samhällena stödjer utvecklingen av lokal demokrati.

Som stöd för utveckling av de svenska skärgårdsöarna fick Sverige under perioden 1995-99 medel av EU genom strukturfondsprogrammet Mål 5b Skärgården-området. Det omfattade omkring 300 svenska öar med bofast befolkning utan fast landförbindelse.

Mål 5b Skärgården

Programmets övergripande mål är en levande skärgård. Detta ska åstadkommas genom att behålla befintliga och skapa nya varaktiga arbetstillfällen i skärgården. Samtidigt ska hänsyn tas till de unika kultur- och naturmiljöerna.

Följande områden prioriteras:

- *Utveckling av arbete och näringsliv;
Företagsutveckling i skärgården.*
Främja de traditionella näringarna i skärgården med hänsyn till miljö-, natur-, och kulturvården
Turism.
Förbättrade villkor för kvinnor och ungdomar.
- *Bevarande och utveckling av den unika natur- och kulturmiljön;*
Bevara och restaurera natur- och kulturmiljöer.
- *Överbryggande av avstånd genom modern infrastruktur:*
Service- och transportförsörjning.
Kompetensutveckling, distansutbildning och forskning.
- *Mobilisering av de mänskliga krafterna, dvs. att skärgårdsborna ska ha ansvar för och vara delaktiga i skärgårdens utveckling:*
Stärka kulturen och den lokala identiteten i skärgården.

Målsättningen med programmet var att förbättra möjligheterna för skärgårdsfolket och dess näringsliv genom att skapa nya arbetstillfällen och bevara de befintliga arbetstillfällena. Satsningar gjordes även på den lokala utvecklingen genom förbättrad infrastruktur, säkring av satsning på den lokala servicen och inom kultur och naturresurser.

När strukturfondsarbetet Mål 5b - skärgården avslutades övergick det till fonden Mål 2b – öarna vars målsättning är att förstärka de berörda öarna som ett attraktivt område att leva och verka i året om. För att få beviljat EU-medel måste även projekten ha svensk offentlig finansiering, samt dessutom ofta privat finansiering.

Mål 2 Öarna

Målsättningen med programmet för Mål 2 Öarna är att förstärka de berörda öarna som ett attraktivt område att leva och verka i året om. Programmet beräknas bland annat bidra till 700 nya och 700 bevarade arbetstillfällen samt skapa 100 nya företag.

Insatsområden Mål 2b öarna

- *Livsmiljö* med syfte att stärka områdets attraktionskraft för ungdomar samt utveckla och upprätthålla regionens natur- och kulturvärden.
- *Utveckling av mänskliga resurser* genom stärkt kompetens i näringslivet och höjd utbildningsnivå samt ökad samverkan mellan utbildning och näringsliv inom forskning och utveckling.
- *Näringsliv och infrastruktur* ska förbättras och utvecklas genom exempelvis produkt-, kvalitets- och marknadsutveckling samt satsningar på småskaliga transportlösningar, fysisk infrastruktur och IT.

Öar i glesbygd

För att beskriva Mål 2 Öarna används olika definitioner av vad som är öar i glesbygd, landsbygd och tätortsnära områden. I Nationellt strategiskt handlingsprogram för skärgården, 1997 beskrivs följande tre Skärgårdsbegrepp.¹¹

Tätortsnära skärgård

är öar belägna i anslutning till större kommuner eller som ligger nära ett storstadsområde. Närheten påverkar villkor och faktorer som försörjning, service, befolkningssammansättning och tillväxt. Dessa öar har hög pendlingsfrekvens.

Landsbygdsskärgård

har en viss självförsörjningsgrad vad gäller arbetstillfällen och service. Serviceutbudet på dessa öar varierar men de flesta har låg- och mellanstadium samt affär. En regelbunden färjetrafik till fastlandet finns med turlistor som möjliggör arbetspendling.

Glesbygdsskärgård

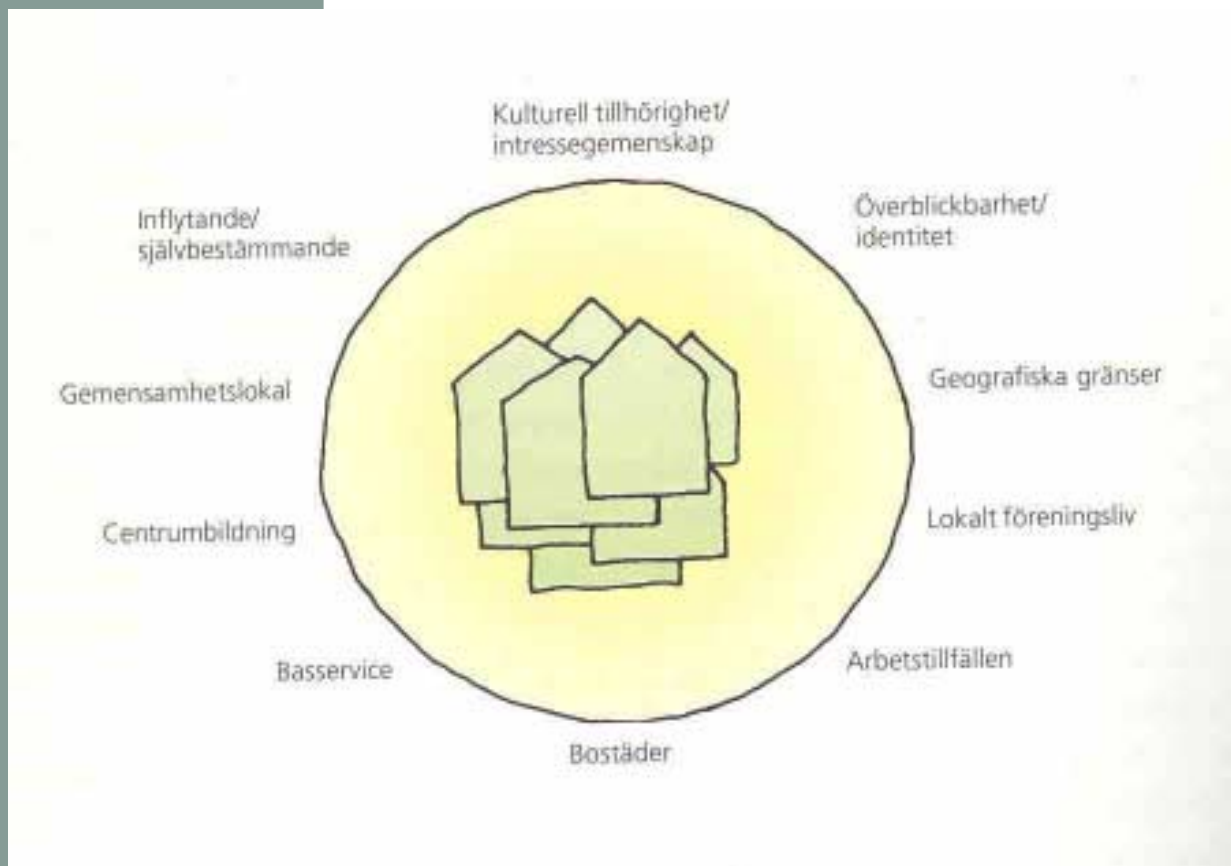
saknar oftast affär, skola och regelbunden kollektivtrafik till fastlandet. Befolkningen försörjer sig huvudsakligen på inkomster som genereras på öarna. Utvecklingen i denna typ av skärgård har länge varit negativ om man ser till befolkningsunderlaget. Den främsta orsaken till denna trend är de areella näringarnas minskande betydelse för försörjning och bristen på alternativa inkomster och försörjningsmöjligheter.

11. Strukturfondsdelegationen (2002A)

STUDIE AV TRE ÖAR

Min avsikt är alltså att studera planprocess och genomförande av lokala projekt på öar utan broförbindelse som har en tydlig geografisk avgränsning och en stark lokal prägning. Dessutom är förutsättningen att deras befolkning var delaktiga i arbetet med den lokala utvecklingen. Öarna Dyrön och Koster kan räknas till vad som enligt i det nationella handlingsprogrammet för skärgården räknas som landsbygdsskärgård medan Holmön både kan räknas som tätortsnära skärgård och glesbygdsskärgård.

figur 2, ur "Brott bebyggelse och planering" sid 132.

Lokalsamhället

Den lokala präglingsen på öarna kan analyseras enligt den modell som Tommy Birgesson har sammanfattat i boken "Brott, bebyggelse och planering"¹² (fig 2).

Han menar att ett lokalt samhälle består "av en grupp människor som har något de delar och som binder dem samman. Sociala relationer, kulturell gemenskap och livsformer är sådant som skapar samhörighetskänsla och som avgör om det lokala samhället har en stark eller svag civilitet." Han menar vidare att platsen vi har valt att leva på stärker vår identitet. Den lokala präglingsen uppstår när vi har lätt att känna igen sociala mönster, när det finns föreningar som kan bidra till det sociala nätverket samt när man känner till de personer som kan leda forum och kanaler för att kunna påverka olika förhållanden. I ett lokalt samhälle ska det vara lätt att hitta de naturliga samlingsplatserna och man ska lätt kunna identifiera centrum där det ska finnas någon form av basservice. Dessutom ska det vara lätt att identifiera det lokala samhällets geografiska avgränsning som gör det möjligt att bygga upp intresse- och säkerhet.

Öarnas lokalsamhällen

Genom att applicera Tommy Birgessons modell och mina egna erfarenhet av att vara åretruntboende på en ö utan broförbindelser, ger jag nedan en bild av hur dessa lokalsamhällen i allmänhet. kan fungera.

Överblickbarhet/identitet: De sociala mönstren är likartade hos den bofasta befolkningen. Den stora gemensamma nämnaren är färjan, länken till fastlandet. De flesta åker regelbundet morgon och kväll till och ifrån arbete och skola. Färjan transporterar olika yrkesgruppen på olika tider och befolkningen kan på så sätt delas upp i mindre sociala grupper och sociala

12. Boverket (1998A) Tommy Birgesson hänvisar här till Alf Ronneby (1995), **Den lokala kraften**.

mönster. De bofasta lever ett "dubbelliv". På vintern umgås åretruntboende med varandra och deltar i gemensamma aktiviteter, medan de på sommaren smälter samman med turister och fritidsboende. Den sociala kontrollen är påtaglig och upplevelsen att "alla känner alla" är stark till både för och nackdelar.

Geografiska gränser: Gränserna är, som tidigare nämnts tydliga. Man vet vad det geografiska området börjar och slutar eftersom öarna är helt omgivna av vatten.

Lokalt föreningsliv: Det på kvällstid avskärmade ön gör att man måste skapa sina egna fritidsaktiviteter. Det förekommer ett rikt föreningsliv med allt från idrottsklubbar till flakmoppeföreningar. Kyrkan är ofta verksam med aktiviteter för barn och ungdomar, musikstunder, syföreningar mm. Många är med i flera föreningar vilket bidrar till att gemensamma intressen och samtalsämnen skapas.

Arbetsstillfällena. Under de senaste femtio åren förlorat den ursprungsnäring, oftast fisket, som gav öarna arbetsstillfällena gått förlorad. Numera är det turismen som ger de flesta arbetsstillfällena, till största delen under sommartid. I övrigt finns det arbetsstillfällena i form av skolpersonal, affärsbiträden och inom hemsjukvården.

Idag finns det som regel många egna företagare och deltidsarbetande som försöker få ekonomin att gå runt i en miljö som för många räknas som en "en god livsmiljö".

På sjuttioalet förbättrades färjeförbindelserna vilket förenklade möjligheten till arbetspendling och därmed gjorde det möjligt för många att återvända till sina hemtrakter. Det är vanligt med mångsyssleri och den nya IT tekniken gör det möjligt att arbeta hemifrån och på så sätt spara in på restiden.

Bostäder: På öarna kan fler än en by finnas. Bebyggelsen är oftast koncentrerad och domineras av äldre hus. Många av bostäderna är numera enbart fritidshus. Alternativt boende som till exempel hyreshus saknas. Huspriserna skjuter i höjden på grund av penningstarka fritidsboende.

Basservice: Affären är ett externt köpcentrum i miniatyr för här finns oftast både livsmedel, post, bank, apotek och systembolag under samma tak.

Centrumbildning: Kan ibland vara något diffus, olika epoker har gjort att bebyggelsen har spridit sig. Men om man fråga var centrum ligger är det oftast vid affären och hamnen. De två tydliga mötesplatserna är också vid affären och på färjan.

Gemensamhetslokaler.: Eftersom föreningslivet är omfattande och har varit så under flera generationer finns det oftast lokaler för större sammankomster. Det kan vara folketshuslokal, församlingshem, nykterhetslokal mm.

/Inflytande/Självbestämmande: Det förekommer oftast lokala utvecklingsgrupper, t.ex. hembygdsföreningar som värnar om öns historia och/eller samhällsföreningar som värnar om öns fortsatta utveckling. Många engagerar sig när det verkligen gäller, som till exempel förändringar av färjetider eller skolans vara eller inte vara.

Kulturell tillhörighet / intressegemenskap Oftast har öar en tydlig historia. Människor har bott där i generationer och namn på öar och hus har en stark historisk koppling. Till exempel kan de som bor "te´Pettsöns" numera heta Hansson och den som bor på Tobias väg vet vem Tobias var. Tomterna har oftast styckats så att far- och morföräldrar bor granne med barnbarnen och de flesta som bor i de äldre husen känner till deras historia. Den äldre befolkningen kan lätt föra samhällets historia vidare till de yngre eftersom det är vanligt att umgås över åldersgränserna. Färre barn gör att man umgås flera ålderskategorier i skolan. För att få ihop ett fotbollslag får "alla vara med" från 6 år till 13, man utsätts då för den sociala prövningen att ta med alla oberoende av förmåga.

foto: Olle Nygren

Hot mot utvecklingen

Ett av hoten mot öarnas överlevnad som åretruntsamhällen är den förändrade levnadsformen som numera tendera att enbart existera under sommarmånaderna. Det har blivit konkurrens mellan bofasta och fritidsboende/turister om markanvändningen vilket lett till att permanenta bostäder har förvandlats till fritidsbostäder. Verksamhetslokaler har fått andra användningsområden, fiskebodas förändras till sommarstugor och den mark som förr användes för djurhållning har på många öar omvandlats till mark för fritidsbebyggelse. Fritidsboende tar vanor med sig från det urbana samhället. De är vana att värna om sitt och sätter staket runt sina ägor och på så sätt bryts invanda promenadstigar "där man alltid har gått". Befolkningsförändringar, genom att antalet äldre ökar och antalet barn och ungdomar minskar, gör att åretruntservicen försämrats, vilket i sin tur försvårar ett åretrunt boende. Det enda som inte tycks påverkas av befolkningsförändringen är färjetrafiken som måste finnas och på många ställen ökar turtätheten under turistsäsongen.¹⁴

14. Glebygdsverket, (2001)
foto: Leif Göbel

KOSTER

FAKTA
KOSTER

- Tillhör Strömstads kommun
- Sveriges västligaste ögrupp.
- Består av två öar Syd- och Nordkoster.
- 380 personer bofasta året runt
- Täta färjeturer underlättar bla arbetspendling.
- Fritidsboendet dominerar.
- Lokal utvecklingsgrupp
"Kosters Samhällsförening"

Easy-mapper.com

www.stromstad.se

Koster

Koster räknas som en av åtta kommundelar i Strömstads kommun och ligger på västkusten nära norska gränsen. Koster består av två öar, Nord- och Sydkoster, och deras sammanlagda befolkning var år 1999 380 invånare med en tyngdpunkt på äldre och ett minskad barnunderlag. Enligt Kosters fördjupade översiktsplan, bor cirka tre fjärdedelar av den bofasta befolkningen på Sydkoster medan den största befolkningsminskningen sker på Nordkoster.¹⁵

Den huvudsakliga försörjningen på Koster fram till mitten av 1900-talet skedde via fisket tätt följt av jordbruket. Näringarna avtog kraftig då kraven på rationella och stora enheter gjorde det svårt att livnära sig på verksamheter i mindre skala. Under sjuttioalet minskade antalet arbetstillfällen och därmed hänvisades den största delen av den arbetsföra befolkningen till arbetspendling. Mångsyssleri, genom att kombinera olika sysslor för att kunna försörja sig, blev också vanligare.

Samhällen har vuxit upp runt hamnarna på Nord- och Sydkoster och deras bebyggelsestruktur har till största delen bevarats i det skick den befann sig på i mitten av 1900-talet. Som på många andra ställen i den svenska skärgården har i Strömstads kommun en hel del åretruntbostäder förvandlats till fritidsbebyggelse. Numera är det den dominerade boendeformen.

På Koster finns två välsorterade livsmedelsbutiker, som utökar öppettiderna under sommarmånaderna. De sköter även den allmänna närservicen i form av bank, apotek, post och systembolag. Dessutom finns här småföretagare som gör det möjligt att inhandla alla havets läckerheter vid ett besök på öarna.

Förutom fordon för nyttotrafik saknas det bilar på öarna. De flesta transporter sker med cykel eller moped. Enligt Göran Larsson, bofast och aktiv i Kosters samhällsförening¹⁶ är de flesta vana att ta sig fram på sin "flakmoppe" och

15. Strömstads Kommun, (1995)

han anser vidare att bilar skulle förstöra ön och bidra till en mer stressad miljö. Däremot, fortsätter han, finns det många som har tillgång till personbilar vid färjans angöring i de centrala delarna av Strömstad. Möjligheten finns att parkera sin bil på en kommunal parkeringsplats i anslutning till färjeläget. Ett flertal färjor trafikera Koster hela året. Fler och senare kvällsturer efterfrågas för att kunna locka fler ungdomar och yngre familjer till öarna. Nyttotrafiken tas till ön på en separat färja. Hela färjeturen tar 20 minuter. Syd- och Nordkoster skiljs åt genom det cirka 100 meter breda Kustersundet. Möjligheterna att ta sig mellan öarna är starkt begränsade.¹⁷

Strömstads kommun ser, enligt översiktsplanen från 2002, "Strömstad på väg mot framtiden"¹⁸ optimistiskt på befolkningsutvecklingen i kommunen. Den norska kronans värde i relation till den svenska innebär att gränshandeln och turismen har ökat och därmed även arbetstillfällena. En effekt som vissa upplever negativ av är att norrmännen numera väljer att ha sitt fritidshus i Sverige vilket drabbar den bofasta befolkningen. De stigande fastighetspriserna gör det svårare för många som vill bosätta sig i skärgården året runt. Andelen fritidshus inom kommunen är idag nästan 30%. Den totala befolkningmängden är 11 221 personer under lågsäsong medan man på sommaren räknar en befolkningen på 60-80 000 personer.¹⁹

16. Samtal med **Göran Larsson** (2002)

17. Strukturfondsdelegationen (2002A)

18. Strömstads Kommun, (2002)

19. Strömstads kommun, (1995), del 2 sid 8

Strömstads kommuns översiktsplan ur ett medborgarperspektiv

I översiktsplanen "Strömstad på väg mot framtiden", antagen 2002, är arbetet med ett ökat medborgarinflytande en viktig vision och målsättning för kommunen. Där framhålls att "Strömstad genomskyras av en ständig demokratiutveckling"²⁰ vilket redan tidigare har praktiserats på Kosteröarna. Av planens inledande sidor framgår det att kommunen bör "beakta dialogen med våra invånare, vattenområdenas planering, landsbygdsutveckling och planens framtida utformning". Här presenteras också den styrgrupp som ska föra processen vidare en grupp som emellertid endast innehåller tjänstemän från kommunen.

Visionernas Strömstad
"Strömstad genomskyras
av en ständig
demokratiutveckling"

Bilden är hämtad ur Strömstads
kommuns aktuella översiktsplan
*Strömstad på väg mot
framtid*, del 1, visioner.

Vad beträffar processarbetet inför översiktsplanen framkommer det inte hur medborgarna getts möjlighet till aktivt deltagande. Däremot framgår det att man har berett medborgarna möjlighet att delta enligt PBL:s formella process vid samråd och utställning. Där Kosterborna, enligt Göran Larsson, ansåg att de inte hade något att yttra sig över. Eftersom de anser sig nöjda över den fördjupning av översiktsplanen som gjordes. Dessutom, fortsätter han, kan vi ju ändå inte påverka fastighetspriserna genom den kommunala översiktsplanen.

Översiktsplanen har ett avsnitt om landsbygdsutveckling som även omfattar skärgården. I den framhålls att landsbygd och tätort hör ihop och att det är förutsättningen för ett kretsloppsanpassat samhälle. *Helhetssyn, helhetsplanering, helhetslösningar, samordning* och *samverkan* anses vara nyckelorden för en fortsatt positiv utveckling av landsbygden och därmed även för Koster. Alla områden för landsbygdsutveckling måste ses i sitt sammanhang. Kommunen uppmanar samtliga förvaltningar att ha ett direkt

20. Strömstads kommun, (2002), del 1 sid 2.

samarbete vad gäller planering och åtgärdsfrågor gällande landsbygden. Vidare måste de se till att medborgarna, det lokala näringslivet och de lokala myndigheterna tillsammans formulera sina behov.²¹

Frågan om medborgarinflytande och demokrati förstärks av den politiska målformulering som den ledande borgerliga majoriteten har. Erland Lundquist, centerpartist och ledamot i kommunfullmäktige och ordförande i kommunstyrelsen har följande vision om medborgarinflytande: "Min definition av demokrati är delaktighet och medborgaransvar, det senare inte minst viktigt, genom att skapa förtroende genom samtal och dialog" framhåller han och anser vidare att processen att arbeta tillsammans med medborgare blir allt viktigare, "vi måste få ledare som arbetar med samhällsvisioner, åtminstone lokala sådana, och som ser till att vi gör dem tillsammans".²²

21. Strömstads kommun, (2002) del 3, kap 9 sid 35.

22. Landstingsförbundet, (2001) citat Lundquist E.

foto: Marita Berndtsson

Medborgarinflytande på Koster

I den fördjupade översiktsplanen över Koster står det att "Kosters framtid som ett livskraftigt samhälle är beroende av en samverkan mellan Strömstads kommun och befolkningen på öarna"²³ Redan innan planen antogs 1995 hade den bofasta befolkningen på Koster deltagit i ett antal demokratiprojekt under flera års tid. Så tidigt som på sjuttioalet startade Hans Arén²⁴ ett utvecklingsprojekt i samarbete med Chalmers Tekniska Högskola om Bohusläns skärgård, där bland annat Koster ingick. När projektet avslutats ansåg han att det fanns mer att göra. Fortsatt samarbete mellan Hans Arén och medborgarna på Koster ledde till att man såg ett ökat behov av en samlad syn för Kosters framtid.²⁴

Fördjupning av översiktsplanen för Koster

Innan PBL:s lagstiftning om ökat medborgarinflytande, startade befolkningen i samråd med kommunen på 1980-talet, studiecirkel och möten samt arbetade med utställningar om Kosters framtid. Arbetet kom att bilda stomme i underlagsmaterialet inför fördjupning av översiktsplanen för Koster "Kosteröarna Strömstads kommun – fördjupad översiktsplan" antagen 1995 (Föp) och bifogades som dokument del 3: Inventering, som också innefattar de boendes målsättning för Kosters utveckling (fig 3). Planen ersatte den tidigare områdesplanen från 1975²⁵ och utgick från Strömstads kommuns översiktsplan, från 1993²⁶ som enligt Kosterborna utgått från ett ovanifrånsperspektiv, det vill säga en produkt av tjänstemän och politiker.

Medborgarnas mål

- Kosters samhällsförening arbetar för en socialt och ekologisk bärkraftig utveckling efter de principer som formuleras i Agenda 21.
- Samhället skall – utöver de areella näringarna fiske och jordbruk – ha sin försörjningsbas i serviceföretag, lätt industri, hantverk och turism.
- Öka befolkningsantalet till en storlek som ger bärkraft för att klara nödvändigt social och kommersiell service.
- Det skall vara möjligt för människor som lever i olika livsformer och med olika försörjningssätt och krav på levnadsvillkor att leva på Koster.

fig 3.

källa: Kosteröarna Strömstads kommun, del 3

23. Strömstads kommun, (1995), del 2 sid 8.

24. **Arén H**, arkitekt knuten till institutionen för Arkitektur - Bostadsplanering vid Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg

25. Arén H, (1994)

26. Strömstads kommun, (1975)

27. Strömstads kommun, (1993)

Strategier

1. *Hälsa och livsstil* – Alla kommunala beslut skall underordnas en strategi för att stärka och utveckla en ekologiskt och hälsomässigt bärkraftig livsstil. Detta berör färskvattentillgång och avloppshantering.
2. *En fast förbindelse mellan öarna* – En fast förbindelse innebär att öarna kan fungera och planeras som ett samhälle t.ex. när det gäller omsorg om barn och äldre.
3. *Social service* – Brist på offentliga ställen att träffas, brist på fritidsaktiviteter gör Koster mindre attraktivt. En grundläggande orsak till detta är den förhållandevis ringa befolkningen.
4. *Näringsliv och försörjning* – Det lokala näringslivets framtid har en grundläggande betydelse för Kosters utveckling och möjlighet att attrahera ungdom och inflyttare.

Kosters samhällsförening, en ideell, politisk obunden organisation, drev arbetet framåt. Göran Larsson, dåvarande ordförande, berättar att studiecirkelarbetet framskred med varierande resultat. Vid sida om studiecirkelgrupperna fanns en "basgrupp" på cirka 15 personer som med jämna mellanrum sammankallade till gemensamma möten. Till sammankomsterna inbjöds personer med specialkompetens från ön för att delta i diskussionerna. När arbetet övergick från programfas till den formella processen upplevde, enligt Göran Larsson, den bofasta befolkningen att deras önskemål tillsammans med de allmänna intressena ledde till ett något urvattnat resultat. "Vi fick en känsla av att vi inte fick med allt". Trots det kändes arbetet motiverat, i synnerhet var engagemanget viktigt. De regelbundna träffarna under processens gång ledde till en gemensam syn på viktiga frågor för Kosters utveckling vilket var det övergripande målet för medborgarna.

fig 4, forts nästa sida

Genomförande

I den tredje delen av "Kosteröarna Strömstads kommun – fördjupad översiktsplan" presenteras medborgarnas målformulering och sju strategier för att uppnå dessa (fig 3 o 4). Till varje strategi följer ett program för dess genomförande och vilka konsekvenser som strategierna får på den fördjupade översiktsplanen (fig. 4 och 5). När planen antogs var det tre viktiga frågor som, enligt Göran Larsson, Kosterborna, ansåg sig ha kunnat påverka under processen till ett konkret genomförande. Det är frågor som behandlar en säkrad tillgång på bostäder (strategi 5) samt en lokal kretsloppslösning (strategi 6). Dessutom har arbetet med strategi 2 - en fast förbindelse mellan öarna påbörjats, med stöd från EU:s strukturfonder²⁸.

Säkra tillgången på bostäder

Målet med att förbättra tillgången på tomtmark för bostäder tillfredsställdes i och med att de områden som tidigare hade varit föremål för naturreservat (enligt Länsstyrelsens beslut 1984-12-03) reducerades något efter de bofastas önskemål. Det lyckades man med, enligt Göran Larsson, efter förhandlingar med länsstyrelsen och kommunen. Därmed frigjordes mark för nybyggnation och möjligheten för en ökad bosättning öppnades upp. Även målet att "möjliggöra komplettering av nya tomter, genom sk enkelt planförfarande, intill detaljplanlagt område"²⁹ anser Göran Larsson blev tillgodosett omgående vilket gör det enklare att avstycka tomtmark för att bereda möjlighet till fler bostadshus.

Numera har ett antal byggprojekt påbörjats. Dessvärre är det svårt för medborgarna att påverka vem som köper tomterna liksom om de bebyggs med fritidshus eller åretruntbostäder. Problemet med att öbornas betalningsförmåga hindrar kvarboende kvarstår enligt Göran Larsson, som anser att den målsättningen är för "stor" för kommunen och menar att det

Strategier

forts

5. *Säkra tillgången på bostäder för olika kategorier öbor* - Bristen på ändamålsenliga bostäder anpassade till öbornas betalningsförmåga hindrar kvarboende. Också inflyttning försvåras. Bristen på bostäder utgör därmed också ett hot både mot det traditionella och ett utbyggt näringsliv.
6. *Kretsloppsanpassad energiförbrukning* - En av Agenda 21 viktigaste strategier är övergång till ett kretsloppssamhälle. Detta kan - förutom i förändrade levnadsvanor - lokalt främst uppnås genom minskade transporter och övergång till förnyelsebar energi.
7. *Kulturminnesvårdsprogram* - Ett vårdat kulturlandskap och kulturbebyggelse har också en stor betydelse för turismen.

fig 4.

källa: Kosteröarna Strömstads kommun, del 3 inventering.

28. Strukturfondsdelegationen (2002A)

29. Strömstads kommun, (1995) del 3 sid 5

Geografiska bestämmelser

NRL 3:1-3 (MB 3 kap 6§)

Turismens och friluftslivets, särskilt det rörliga friluftslivet, intressen skall beaktas. Miljöstörande industri får inte förekomma.

Tillgodoseendet

Rekommendation med restriktiv innebörd beträffande förändringar och ny bebyggelse på öarna utöver vad som erfordras för samhällets utveckling och det rörliga friluftslivet. De för naturvärden mest intressanta områdena är sedan år 1984 skyddade som naturreservat, där bla tidigare odlade områden, som faller utanför reservatsområdet skall undantas från bebyggelse. De öppna markerna har betydelse för landskapsbilden och därmed också för friluftslivet. Reservatgränserna får ej utgöra hinder för att kunna astakomma lämpliga områden för odling, vall och bete.

Av skötselplanen framgår att återkommande röjning av inträngande buskar och träd på ängsmark bör ske.

Reservatet med sina stränder och klappstensfält samt det vackra kulturlandskapet på Sydkosters inre delar lockar turister. Möjligheten att röra sig på öarna per cykel eller till fots är goda.

En lokalisering av nya bostäder, som inte berör någon av ovanstående värden för turismen bör därför vara möjlig ur hushållningssynpunkt.

är en fråga som måste lösas genom statens ingripande. Han undrar vidare hur man kan styra utvecklingen så att den nya bebyggelsen bidra till en ökad åretruntbebyggelse istället för fritidsbebyggelse. Av det senaste projektet, fjorton tomter, såldes enbart två till åretruntboende och resten till "rika" norrmän.

Strömstads översiktsplan framhåller att "I och med att de statliga subventionerade bostadslånen har tagits bort, så har även möjligheten att direkt påverka folkbokföringsadressen vid nybyggnad upphört. Samhället kan heller inte förbjuda den enskilde fastighetsägaren att använda sitt åretrunthus som fritidshus"³⁰ Göran Larsson, menar att detaljplane-processens remissrätt för Kosters samhällsförening blir meningslös eftersom de anser att det inte går att påverka vem som köper och till vilket bostadsändamål. Därmed blir den demokratiska processen i enlighet med PBL blir vag.

Kretsloppssystem på Koster

Vad beträffar kretsloppslösningarna på Koster, *Strategi 6*, dröjde det betydligt längre med starten av genomförandet, trots att medborgarna enligt Göran Larsson, var mycket offensiva i denna fråga under arbetet med Föp. Enligt fördjupningen över Koster så tillsatte kommunen redan vid antagandet en kretsloppsgrupp, vars uppgift var "att utarbeta en handlingsplan för långsiktig överlevnadsplanering".³¹ Den största delen av kommunens åtgärdsprogram som presenteras i planen³², berör frågor om förbättring av vattentillgång och avloppshantering vilket stämmer överens med medborgarnas önskemål.

Frågan om kretsloppssystem på Koster lyfts fram i Strömstads aktuella översiktsplan "*Strömstad på väg mot framtiden*" där det framgår att ett av Kosters problem för en ökad bosättning är just begränsningen av omhändertagandet utav vatten, avlopp och sopor.³³ Möjlighet till genomförande skedde dock först år 2002 då man med ekonomiska medel

Fig. 5 Källa: Strömstads kommun, *Kosteröarna Strömstads kommun, del 1, sid*

38

30. Strömstads kommun, (1995) del 3 sid 18.

31. Strömstads kommun, (1995) del 2 sid 34.

32. Strömstads kommun, (1995) del 1 sid 39-41

från EU:s strukturfond "Mål 2 – öarna" kunde påbörja arbetet. Projektet syftar till "att skapa en lokal kretsloppslösning för Kosteröarna - en förutsättning för en utveckling och överlevnad av öarna. Projektet är ett investeringsprojekt med många effekter på syssel-sättningen, miljön och möjligheter till nya bo-sättningar"³⁴. Den kretsloppsanläggning som ska uppföras kommer även att innehålla lokaler för utställning av material angående kretsloppsfrågor och kan användas i studiesyfte. Projektets mål är att anläggningen ska minska miljöbelastningen på havet och öarnas grundvatten. Det ska även skapa och bevara möjligheter till sysselsättning"

Samarbetet sker mellan kommunens miljöförvaltning lokala aktörer som Kosters samhällsförening samt lokala entreprenörer samt med högskolorna i Porsgrund (Norge) och Östersund. Arbetet beräknas vara fullt färdigt under 2003.

En fast förbindelse mellan öarna

En annan fråga som stämmer överens med medborgarnas målsättning och kommunens åtgärdsprogram är en "fast" förbindelse mellan öarna. Även här har genomförandet blivit möjligt tack vare finansiellt stöd från EU:s strukturfond Mål 2 – öarna. På deras hemsida framgår det att syftet med projektet är att "skapa ett större befolkningsunderlag genom att få båda öarna att fungera som ett samhälle".³⁵ Lösningen blev en linfärja som beräknas vara i drift under år 2003.

33. Strömstads kommun (1995)

34. Strukturfondsdelegationen (2002A)

35. Strukturfondsdelegationen (2002A)

foto: Strömstads Kommun

foto: Marita Berndtsson

Fortsatt arbete

Det demokratiska arbetet fortsätter på öarna. För Kosters samhällsförenings del har engagemanget, enligt Göran Larsson, varierat under åren. Föreningen har periodvis varit "passiv och lat". Detta har, anser han, påverkat antalet bofasta som har minskat de senaste åren. Men "nu har man tagit nya tag" vilket bland annat resulterat i en liten inflyttning. Något som han menar är det absolut nödvändigaste för öns överlevnad.

Nyligen har man, fortsätter Göran Larsson, bildat en Kosternämnd som har till uppgift att förmedla gemensamma målsättningar från samtliga föreningar på Koster. Processen med att ta fram nämnden skedde enligt Göran Larsson, genom att *alla* åretrunt boende över 16 år var valbara och fick själva välja nio personer var som de ansåg var lämpliga för en plats i Kosternämnden. De som fick flest röster bildade styrelsen. Resultatet blev emellertid att de som valdes in i var personer som redan var kända som aktiva i föreningslivet på Koster. Önskan om att den yngre generationen och fler kvinnor skulle få möjlighet att delta kunde inte tillfredsställas. "Det är ju den generationen som ska föra Kosters utveckling vidare" menar Göran Larsson. Tankar har väckts hur man ska kunna engagera dem, men det finns inga konkreta åtgärder för detta ännu.

Behovet av att kunna påverka ägande/boendeförhållande på Koster har resulterat i att man nyligen startat ytterligare ett EU projekt. Syftet är att resonera om hur man ska kunna ta fram billiga bostäder och göra det enklare att få lån för att på så sätt göra det möjligt att få fler ungdomar och unga familjer till öarna. Projektet sker i samarbete med Strömstads kommun, stiftelsen Kosterhälsan, Kosters samhällsföreningen och företagarföreningen.

foto: Strömstads Kommun

Slutsats Koster

Det lokala engagemanget grundlades i samband med det studieprojekt som genomfördes under sjuttio-talet genom Hans Arén och Chalmers Tekniska Högskola. Då engagerades Kosterborna i samtal över sin framtid. I och med det togs initiativet till en övergripande planering som omfattade hela Koster. Programfasen inleddes på åttiotalet med studiecirkel, möten och utställningar. Arbetet fick sedermera bilda stomme i underlagsmaterialet till den fördjupning av Strömstads kommuns översiktsplan för Koster som kommunen genomförde och antog 1995. Trots att medborgarna ansåg att deras målsättningar i den färdiga planen begränsades av motstridiga intressen var de nöjda med resultatet. De ansåg emellertid att processen var viktigare än resultatet och stärkta av detta har ändå arbetet med lokala utvecklingsfrågor fortsatt.

De projekt som har påbörjats hänger starkt samman med medborgarnas målsättning om en ökad åretruntbosättning för att främja bättre service. Möjligheten till att sätta spaden i jorden för fler bostäder har förbättrats. Dessvärre kan man inte påverka vilka som väljer att köpa eller bygga hus. Detta innebär en ökad risk för fler säsongsbosättningar och höjda fastighetspriser. Om priserna stiger försvårar det för ungdomar och småbarnsfamiljer att köpa sig en åretruntbostad. Detta kan i sin tur leda till indragning av skola och allmänt försämrade service för de bofasta.

Kretsloppslösningarna är också en förutsättning för ett fortsatt utbyggnad på öarna. Av kommunens åtgärdsprogram framgår det att det är av stor vikt och en nödvändighet att lösa VA-frågan. Arbetet kunde påbörjas i början av 2000 med hjälp av EU-medel vilket dock var senare än vad kommunen och medborgarna önskade. Eftersom arbetskraften hämtas

lokalt skapas på detta sätt nya arbetstillfällen, som också har betydelse för Kosters utveckling. Ytterligare en förbättring har påbörjats tack vare hjälp från EU. För att göra samhället "helt" är projektet med en linfärja mellan Syd- och Nordkoster av stor vikt för att kunna samordna service och fritidsaktiviteter på ett bättre sätt.

Eldsjälar

Det lokala utvecklingsarbetet bygger mycket på eldsjälarnas engagemang. Arbetet med materialet till fördjupningen över Koster skedde visserligen med hjälp av studiecirklar, utställningar och möten. Men förutsättningen för ett lyckat resultat var dock den styrgrupp av drivande krafter som ledde arbetet framåt. De flesta av eldsjälarna tillhör den äldre generationen av Kosterbor. De menar de har haft vissa svårigheter med att få de yngre engagerade. Trots och att de på ett aktivt sätt har arbetat för att ge plats åt den yngre generationen av barnfamiljer och ungdomar har varje försök till förändring resulterat i att de gamla "rävarna" sitter kvar.

Möjligheten för Kosterborna att påverka det lokala utvecklingsarbetet av sin fysiska miljö har följaktligen funnits under en lång tid. Idag fungerar det lokala utvecklingsarbetet mycket på rutin. Den bofasta befolkningen har en stor tillit till eldsjälarna och tycker arbetet har fungerat tillfredsställande. Men det är även svårt att få en kontinuitet i eldsjälarnas engagemang. När det har varit en brist på entusiaster och idésprutor har samhället blivit så sårbart att de bofasta till och med har kunnat märka det på en fallande befolkningssiffra.

Samarbetet med kommunen

Medborgarna ser även optimistiskt på samarbetet med kommunen. Tack vare en stark gemensam linje för öns utveckling har man kunnat stå redo för genomföranden när tid och ekonomi har gett möjligheter.

Det är tydligt att Agenda 21 har spelat en viss roll för planeringen i Strömstads kommun. Mycket i den fördjupade översiktsplanen handlar om miljön, kretslopp och samverkan, som nu börjar förverkligas. Kommunen är väl insatt i landsbygdens och öarnas problematik och, kanske med inspiration från Kosterbornas arbete, uppmanar till samarbete med alla berörda.

Agenda 21 pekar på betydelsen av medborgarinflytande. I Strömstads kommun understryks detta tydligare genom att de i sitt lokala Agenda 21 menar att "Ett nätverk, med kommunen som motor skall skapas för att brett engagemang i alla delar av samhället".³⁶

Ekonomiska medel

Det är också uppenbart att det har blivit lättare att ta tag i den svenska skärgårdens utveckling under de senaste årtionden. Tack vare att Sverige gick med den Europeiska Gemenskapen 1995 så öppnades möjligheter upp att ta del av de strukturfonder som erbjöds. Eftersom medborgarna på Koster vid den tidpunkten redan var i full igång med att arbeta med lokala utvecklingsfrågor innebar EU:s ekonomiska hjälp en start till genomförande. Dessutom fortsätter det lokala utvecklingsarbetet genom att tillfälle har givits till nya diskussionsgrupper. De behandlar frågor som har uppstått under arbetets gång.

36. Strömstads kommun (2001)

Utvecklingsarbetet på Koster visar att EU:s strukturfonder idag är av betydelse för att genomföra planerade projekt. När det medborgerliga engagemanget startade under sjuttioalet. Fanns inte den möjligheten. Däremot var det med inspiration av Agenda 21 arbetet och tack vare Hans Arén och Chalmers Tekniska Högskola som det lokala utvecklingsarbetet på Koster kom igång. Och gav de boende en gemensam syn på öns utveckling.

DYRÖN

FAKTA
DYRÖN

- Tillhör Tjörns kommun
- Närhet till större städer som Göteborg.
- Färjan har täta turer som bla underlättar arbetspendling.
- 290 personer är bofasta året runt.
- En blandning mellan nyinflyttade och de som har bott i generationer.
- Inte så turistexploaterat i jämfört med intilliggande öar.
- Skola, affär, bibliotek mm
- Lokal utvecklingsgrupp "Dyröns Samhällsförening"

Easy-mapper.com

Leif Gobel

Dyrön

Dyrön är en av Tjörns kommuns sju bebodda öar och ligger strax sydöst om huvudön Tjörn. Det tar ungefär tio minuter med färjan att ta sig från Tjörn till Dyrön och färjan angör Dyrön 26 gånger på vardagar, från tidig morgon till sen kväll. Planer finns på att utöka färjeturerna med en naturtur på lördagar och söndagar som sin tur ansluts till nattbussen till Göteborg. Närheten till Göteborg, som ligger ca en timmes bilresa från ön, gör, enligt Dyröns samhällsförening, ön till ett attraktivt alternativ boendeform till stadens stressiga liv. Vill man ta sig till kommunens centralort, Skärhamn, tar det cirka 15 minuter med buss eller bil.

Färjan har endast plats för en bil åt gången och platsen är reserverad för personbil med skrymmande last. Eftersom det finns en begränsad möjlighet att ta med sig bilen till Dyrön finns det parkeringsplatser i anslutning till färjeläggret på Tjörn. Men då Dyrön endast är en kilometer från hamn till hamn så anser de flesta, enligt Dyröns samhällsförenings ordförande Birgitta Ehn, att behovet av bil är inte stort.³⁷

Dyrön har sedan 1999 en svagt stigande befolkningskurva och idag bor här 281 personer. Enligt Dyröns samhällsförenings egen bedömning så bör de bofasta befolkningen vara över 300 personer för att få mer stabilitet. En ökning av i synnerhet barnfamiljer behövs för att trygga förskolan och skolan. På sommaren fördubblas befolkningen men, enligt Birgitta Ehn, anser de bofasta att ön inte är så turistexploaterad som till exempel den intilliggande ön Åstol.

37. Samtal med **Birgitta Ehn** (2002)

På Dyrön finns en livsmedelsaffär med post i butik. Affären har blivit en naturlig mötesplats för de bofasta där man, enligt Birgitta Ehn, får veta det "senaste". På Dyrön finns även grundskola upp till sjätte klass samt förskola och bibliotek. Dessutom kan man hitta sommarrestauranger och övriga möjligheter till olika sommaraktiviteter. De båda hamnarna Nordhamnen och Sydhamnen ger plats för fiske, yrkestrafik och fritidsbåtar och har gästhamn och service³⁸. Enligt Tjörns översiktsplan är Dyrön ett "karakteristiskt ösamhälle med skyddsvärds bebyggelsemiljö".³⁹ Bebyggelsen ligger samlad i en dalgång som sträcker sig mellan Nord- och Sydhamnen.

Huvudnäringen på Dyrön utgjordes fram till 1900-talets början till största delen av jordbruk och boskapsskötsel för att sedan övergå till fiskerinäringen. Trots sitt läge vid ett sillrikt vatten fick dock ön ingen ordentlig fiskehamn förrän i början av 1900-talet. Fisket var fram till 1970-talet främsta försörjningen då sillen försvann och småfisket ersattes av större trålare. Idag finns här inte många arbetstillfällen kvar och numera pendlar de flesta till sina arbete i Tjörn, Stenungsund eller Göteborg. Arbetspendlingen underlättades betydligt när Tjörn fick anslutning till fastlandet via Tjörnbron 1960⁴⁰.

Tjörns kommuns sammanlagda befolkning är idag 14811 invånare. Enligt kommunens översiktsplan beskrivs Tjörn av idag som "en kommun med ett stark näringsliv, en god självkänsla och en tro på framtiden" kommunen tillhör, enligt egen utsago, en av de mest expansiva i Västra Götalandsregionen.⁴¹

38. Dyröns samhällsförening (2002C)

39. Tjörns kommun (2001)

40. Dyröns samhällsförening (2002C)

41. Tjörns kommun (2001)

foto: Leif Göbel

Tjörns kommuns översiktsplan ur ett medborgarperspektiv

Vad beträffar medborgarinflytandet gavs kommuninvånarna möjlighet att delta redan i programskedet vid framtagandet av Tjörns kommuns översiktsplan "ÖP-01". Under processens gång, vilken inleddes med programarbetet under 1996, gav man medborgarna möjlighet att ta del av arbetet genom regelbundna informationsmöten med föreningar och förbund Dessa fick inför varje möten en lägesrapport utskickad.

Under den formella samråds- och utställningstiden kunde även medborgarna ta del av översiktsplanen via Tjörns kommuns egen hemsida där det även var möjligt att framföra sina åsikter om planarbetet. Detta gällde naturligtvis även de bofasta på Dyrön.⁴² Dyröborna har därför tagit del av samrådsmaterialet men ansåg sig inte ha något att yttra sig över. Enligt Birgitta Ehn, var de nöjda med det innehåll som presenterades även när det gäller framtiden för Dyrön.

I den antagna översiktsplanen presenteras de kommunala målenav vilka det framgår att kommunen skall öka satsningen på olika former av medborgarinflytande.⁴³

Bilden är hämtad från Strömstads kommuns hemsida.
www.stromstad.se

42. Tjörns kommun (2001)

43. Tjörns kommun (2001) sid 12

foto: Leif Göbel

Medborgarinflytande på Dyrön

För cirka tre år sedan var tiden inne för Dyröns medborgare att bilda en samhällsförening, enligt skärgårdsutvecklare Ann-Sofie Nestor. De bofasta upplevde att de hade behov att ha en samtalspart mot kommunen samtidigt som kommunen kände att saknade en motpart på Dyrön.

Bildandet av föreningen ledde till en för Dyröborna gemensam syn på öns framtid. Deras främsta målsättning är "att få fler bofasta till ön för att därigenom kunna slå vakt om samhällsservice och öns utveckling".⁴⁴

Verksamheten organiseras i fem arbetsgrupper, så kallade bubblor, som vart och ett svarar för intresseområdena, Samhällsservice, Kultur & miljö, Företag, Hamnar samt Barn & ungdom. Styrelsen består av en representant från varje arbetsgrupp. Samhällsföreningen fungerar som remissorgan till kommunen i frågor som berör ön och skärgården.

Arbetet inom föreningen sker, enligt Ann-Sofie Nestor mycket metodiskt. Samarbete och kommunikation är viktiga ingredienser. I föreningen jobbar man med öppna kort och vem som helst kan ta del av deras arbete genom deras egen hemsida. Ann-Sofie Nestor, anser vidare att föreningen har stora framgångar tack vare en stark enighet. Föreningens styrka, fortsätter hon, är även att den är politisk obunden och att de styrelsemedlemmar som valts spänner över många intressegrupper. Dessutom, menar hon, är en annan viktig faktor att de bofasta har låtit nyinflyttade komma med i arbetet så fort som möjligt.

44. Dyröns samhällsförenings hemsida www.dyron.net. (2002)

*Detaljplan
Bostäder med mera vid Dyröns skola*

foto: Leif Göbel

Genomförande

Irlandsprojektet

Inför Sveriges ordförandeskaps år i EU fanns, enligt Ann-Sofie Nestor skärgårdsutvecklare, behov av att utveckla så kallade vänortsprojekt mellan samhällen i Sverige och samhällen i övriga EU länder. Irlandsprojektet var ett sådant mellan Dyrön och Irland. Syftet var att utveckla nya former av dialog och lokalt engagemang kring plan- och byggfrågor. Med på resan till Irland fanns förutom representanter från Dyröns samhällsförening även kommundienstämman och arkitekter. Resultatet av projektet har blivit att goda kontakter har knytits mellan bofasta på Dyrön och Irland. Det har också bidragit till ett bättre arbetsklimat mellan de bofasta och kommunens tjänstemän, menar Ann-Sofie Nestor som själv var med på resan.

Bostäder mm vid Dyröns skola

Det goda arbetsklimatet har öppnat fler möjligheter till diskussioner om den lokala utvecklingen. Dyröns samhällsförenings målsättning att göra det möjligt för flera att "ta del av en annan livsstil än den som staden kan erbjuda".⁴⁵ samtidigt som det, enligt Ann-Sofie Nestor, fortfarande finns mark för nybyggnation var upprinnelsen till projektet att anlägga 10 nya tomter för bostäder. (se foto)

Arbetet påbörjades enligt Birgitta Ehn samhällsföreningens ordförande, med att stadsbyggnadskontoret tillsammans med samhällsföreningen, gick igenom möjligheten till förändringar i markanvändning. Dyröborna kunde framföra sina åsikter om hur de ville att den framtida markanvändningen skulle se ut för dem.

Områdesknutna rekommendationer

Rekommendationer inom områden för utveckling av bebyggelse och anläggningar

Dyrön

De äldre detaljplanerna för Klädesholmen, Åstol och Stora Dyrön bör stegvis ersättas med nya detaljplaner som dels tillgodoser behovet av utveckling, dels säkrar de kulturhistoriska värdena.

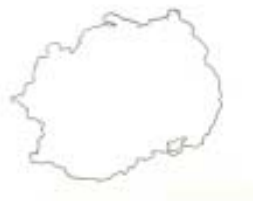
Inom de äldre bebyggelsemiljöerna skall om- och tillbyggnader ske varsamt och eventuella nya hus anpassas till omgivande miljö. Eventuellt nytillkommande bebyggelse på Tjörnekalv och Stora Dyrön prövas i detaljplan, vars utformning och bestämmelser säkrar att samhällenas karaktär ej ändras.

Övriga områden skyddas mot åtgärder som motverkar deras användning

fig. 6

Källa: Tjörns kommun (2000), ÖP 01, planförslag, Tjörns kommun, Skärhamn

45. Dyröns samhällsförening (2002B)

Kulturmiljövård.

Kommunens ställningstagande.

På hela Tjörn, men särskilt inom och i anslutning till värdefulla kulturmiljöer, vill kommunen uppnå anpassning och varsam förnyelse på följande sätt:

- Fortsatt satsning på information.
- Fördjupad kontakt och dialog med samhälls och intressföreningar.
- De äldre tätortsdelarna uppmärksammas särskilt i arbetet med delöversiktsplaner.
- Program för utveckling av de äldre delarna av tätorterna.
- Stegvis förnyelse av äldre detaljplaner.
- Stegvis satsning på de äldre tätortsdelarnas miljö och markbehandling.
- Bevakande av kulturvärdena vid hantering av bygglov och byggnämnan.

fig 6.

Källa: Tjörns kommun (2000), ÖP 01, planförslag, Tjörns kommun, Skärhamn

Praktiskt innebar det att Dyröns "samhälls-arbetsbubbla" tillsammans med kommunen presenterade projektarbetet för medborgarna under årsmöte och stormöten där man tog till sig förslag, idéer och svarade på de intresserades frågor.

Resultatet har blivit en detaljplan där läget inte är det mest attraktiva vad beträffar närheten till vatten. Däremot anses det vara väl skyddat från väder och vind precis som alla andra åretruntbostäder på Dyrön. Tomterna kommer att placeras mitt på ön i direkt anslutning till skolan (karta sid 52). Avsikten var, enligt Birgitta Ehn, att undvika att göra tomterna attraktiva för "dollarturister och att skapa en "gräddhylla" vilket ger en fel prisbild och leder till förhöjd fastighetsskatt för samtliga. Förhoppningen är att det på så sätt blir det praktiskt möjligt för människor att bo här året runt, inte minst barnfamiljer. Det fortsatta arbetet består nu att påbörja markförhandlingarna samt att diskutera de planer på hur området ska se ut.

Engagemanget från medborgarna har varit varierande. De som har deltagit mest är barnfamiljer och medelålders medan man anser att det har varit mycket svårt att få ungdomarna engagerade i frågorna. Föreningens ordförande Birgitta Ehn menar att man vet egentligen inte hur man ska locka dem till att diskutera samhällsfrågor "kanske har de förmycket annat i huvudet". Hon menar vidare att de konflikter som har uppstått under projektet gång har mest handlat om fastighetspriserna. Men det har även skett ett flertal diskussioner angående lokaliseringen av mark för nya bostäder.⁴⁷

Samarbetet har, enligt Dyröns samhällsförening, fungerat bra. Man känner att man har fått möjlighet att ventilera frågor tillsammans med kommunen och dess stadsarkitekt. Dessutom har man fått möjlighet att knyta en skärgårdsutvecklare, Ann-Sofie Nestor till projektet vilket har varit mycket bra och lärorikt menar Birgitta Ehn.

46. Samtal med Birgitta Ehn (2002)

Enligt kommunen finns det även behov av en översyn av detaljplaner på Dyrön för att kunna följa översiktsplanens intentioner. Det vill säga att kunna säkra de kulturhistoriska värden och för kulturmiljövården värdefulla områden som finns på Dyrön. (fig. 5 och 6)

Detta bör ske, enligt kommunen, genom kontakt och dialog med medborgarna som de anser är "ett bra sätt att minska konflikter mellan olika intressen och underlättar för kommande plan- och bygglovhanteringar".⁴⁷

Vandringsled

Ytterligare projekt som har möjliggjorts med hjälp av *EU:s strukturfonder Mål 2b – öarna* är en vandringsled runt hela Dyrön, *Dyröleden*. Projektet är ett samprojekt mellan Dyröns Samhällsförening och Dyröns Idrottsförening. Avsikten är att upprätta en vandringsled cirka 4,5 kilometer lång som knyter samman Nord- och sydhamnen. Leden är markerad med stolpar och det finns möjlighet till att ta en paus vid bänkar och bord längs leden. Projektet är till största delen genomfört .

Dessutom finns, enligt Dyröns samhällsförening, planer på detaljplaneläggning av Nord- och Sydhamnen. Önskemål om förändringar och förbättringar har lämnats till kommunen från samhällsföreningen. Där tar de upp bland annat förändringar av fritidsområden / grönytor, industriområden/bostäder, båtupptag / gästbåtplatser, sjöbodan med mera.⁴⁸

47.Dyröns samhällsförenings hemsida, www.dyron.net.

48.Dyröns samhällsförening (2001)

foto: Leif Göbel

foto: Leif Göbel

Visioner om framtiden

Arbetet med demokratiprojektet har resulterat i att Dyröns samhällsföreningen ser en positiv befolkningsutveckling på Dyrön. De har nu för avsikt att ta ytterligare helhetsgrepp på den fysiska och sociala utvecklingen av ön. Detta har lett till en rapport om visioner och tankar om Dyröns utveckling. Ett dokument som så småningom skall bilda underlag för en fördjupning av översiktsplanen beträffande Dyrön, tror samhällsföreningens ordförande Birgitta Ehn.

Visionen innefatta boende och samhällsservice som t.ex. daghem, förskola, skola, kommunala kommunikationer och boendeparkering. Visionen kan även komma att innefatta områden som "vi vill bevara för rekreation, natur, kulturhistoriska skäl eller annat". Varje "bubbla" tar ansvar över sitt områdes visionsformulering. Arbetsbubblan "Samhällsservice" har formulerat visioner om "boendet i livets alla faser med den samhällsservice som behövs för att underlätta och möjliggöra en kontinuerlig och positiv befolkningsutveckling på Dyrön (fig.7).

Dyröns samhällsförening vill värna om "det kompletta lokalsamhällen" och föreningen anser att "varje bit ingår i ett pussel. Faller en bit bort skapar det genast problem för helheten. Just helheten tror via är avgörande för att få unga barnfamiljer att bo här".⁴⁹

Ett komplett lokalsamhälle måste enligt Dyröns Samhällsförening ha

- Barnomsorg – förskola
- Låg- och mellanstadieskola
- Livsmedelsaffär med postservice och apoteksombud
- Bra färjekommunikationer & varutransporter
- Lediga tomter för bostäder
- Hemtjänst & hemsjukvård
- Ett levande förenings- och församlingsliv
- Väl fungerande hamnar

fig. 7

källa: Dyröns samhällsförening – samhällsservice.

49. Dyröns samhällsförening (2002A)

foto: Leif Göbel

Slutsats Dyrön

I mars månad år 2000 "var tiden mogen" för Dyröns befolkning att samlas runt gemensamma utvecklingsfrågor. Genom de bofastas initiativ bildades Dyröns samhällsförening. Beslutet uppmuntrades av kommunen och politikernas enade syn på delaktighet och dialog. I Tjörns kommun hade kommundienstämman sedan länge saknat en enad samtalspart på Dyrön.

Förstärkt samarbete med kommunen

Det projekt som ytterligare bidrog till ett gott samarbetsklimat mellan de bofasta och kommunen var *Irlandsprojektet*. Ett nationellt demokratiprojekt som tjänstemän från Tjörns kommun och representanter från Dyrön fick möjlighet att genomföra. Projektet innebar en resa till Irland för att diskutera planfrågor och lokal utveckling med bofasta på Irland. Resan gav många nya kontakter och idéer. Resultaten av resan skulle presenteras i samband med Sveriges ordförandeskap i EU. Under Irlandsbesöket fick Dyröns samhällsförening direkt möjlighet att ventilera framtidsvisioner för Dyrön tillsammans med kommunrepresentanter och skärgårdsutvecklare.

Gemensamt projekt mellan kommunen och Dyröborna

Enligt Dyröns samhällsförening är ett av målen att befolkningen skall öka till 300 personer. Detta bland annat för att trygga skolans framtid. Men för att få fler att flytta till Dyrön behövs fler bostäder. På Dyrön är det ont om bostäder men däremot finns tillgång till mark att bygga på. Dyröborna framförde därför ett önskemål om en ny detaljplan för bostäder till kommunen. Detta skedde via de kontakter som skapats under Irlandsprojektet.

Detaljplaneprojektet hade ingen direkt förankring i den kommunövergripande översiktsplanen. Där framgår att det är ett stort behov av en översyn av de detaljplaner som redan finns på Dyrön. I översiktsplanen framgår också att om det ska ske någon nybyggnation bör man ta hänsyn till de kulturvärden som finns. Det ska även ske i samarbete med de bofasta, vilket har skett i detta fallet.

Genom diskussioner mellan de bofasta och mellan de bofasta och kommunen har detaljplaneprojektet förts framåt. Många samtal har förts beträffande läget på den nya detaljplanen. Ambitionen var att försöka få fler åretruntboende och inte penningstarka fritidsboende. Lösningen blev att undvika att placera bostäderna i direkt anslutning till vatten utan istället intill skolan och övrig bebyggelse. Ett beslut som stämmer översens med översiktsplanen intentioner. Av den framgår att om ny bebyggelse skall uppföras ska det ske i anslutning till den befintliga. Detta är ett sätt för Dyröborna att förhindra en ytterligare höjning av de nu reda höga fastighetspriserna.

Under projektet gång har kommunen haft en tydlig samarbetspart. Tjänstemännen har direkt vetat vem man ska vända sig till och känner att dessa personer har en god förankring av sina åsikter bland de andra bofasta.

Den lokala utvecklingsgruppen

Dyröns samhällsförening har idag ett starkt samarbete med kommunen. På basis av den information som jag har tagit del av upplevs Dyröns samhällsförening som en stark förening. Troligtvis tack vare en enad gemensam linje och ett opolitiskt arbete. Här är samarbete och kommunikation viktiga delar. Styrkan ligger också i att föreningen fångar upp de nyinflyttade på ett tidigt stadium. Genom att ta vara på deras idéer och låta dem ta del av utvecklingsarbetet bidrar de till ständigt till nytt blod i föreningen.

Den unga samhällsföreningen har bidragit till att det inte har gått slentrian i utvecklingsarbetet. Inom föreningen finns inte några direkta eldsjälar utan en gruppansvarig för varje intresseområde. Det upplevs som om det är en betydligt yngre generation av aktiva i föreningen i jämfört med på Koster. En nystartad förening och yngre generation kan ha inneburit att man lättare tagit till sig den nya tekniken. För Dyröns del har det inneburit en informativ hemsida där de bofasta presenterar sin gemensamma syn på framtiden. Föreningens målsättning att få ungdomar att engagera sig har, som på många andra ställen, inte lyckats. De ställer sig frågande till hur problemet ska lösas.

EU:s strukturfonder

Det projekt som har startas med hjälp av EU-medel är iordningställandet av en vandringsled. Där har de boende varit aktiva genom idrottsföreningen och samhällsföreningen för att skapa en led mellan den södra och norra hamnen. Det är ett projekt som inte enbart gynnar de bofasta utan också besökare. Projektet har slutförts med ett gott resultat.

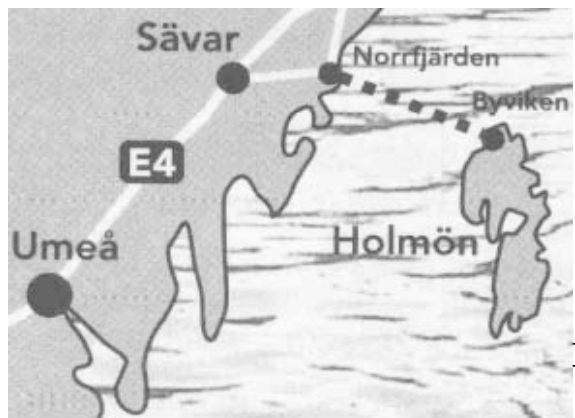
EU har dessutom varit en stor draghjälp för att komma igång med medborgarengagemanget. Möjligheten att skapa en gemensam hemsida skedde med hjälp av EU:s strukturfond. Ett hjälpmedel för Dyröborna själva och utomstående att hålla sig informerade om Dyröns fortsatta utveckling.

HOLMÖN

FAKTA
HOLMÖN

- Tillhör Umeå kommun
- Ligger mitt emellan Finland och Sverige
- 92 personer är bofasta året runt
- Har en svagt ökande befolkningssiffra
- Begränsade pendlingsmöjligheter.
- Färjan och Hydron utgår från Byviken och angör Sävar ca. 5km från Umeå
- Skola med 12 elever, affär mm
- Serviceboende
- Lokal utvecklingsgrupp "HolmönsUtvecklingsforum"

Holmön

Mitt emellan Sverige och Finland precis där Bottenhavet byter namn till Bottenviken, en mil österut fritt i norra Kvarken, ligger Holmöarna. Ögruppen, som består av en större ö, Holmön samt ett antal mindre obebodda öar, är den enda ön med bofast befolkning längs den Svenska kuststräckan mellan Haparanda i norr och Gotland i söder. Holmön var egen kommun fram till 1974 då den tillsammans med ett flertal mindre kommuner slogs samman med Umeå som därmed blev den befolkningsmässigt största kommunen i Västerbottens Län.⁵⁰

Kommunikationerna till Holmön sker under sommartid med färja och under vintern med hydrokopter. De utgår från Sävar cirka 5 kilometer nordöst om Umeå och angör Holmön två gånger per dag. En extra tur per dag finns under sommarmånaderna.

På Holmön bor idag 92 personer året runt. Det har skett en kraftig befolkningsminskning sedan i början av 1900-talet då det bodde 453 personer på ön. Två viktiga faktorer har medverkat till nedgången av befolkningssiffran. Den första stora flyttvågen skedde i mitten på 1960-talet när det inte längre var möjligt att livnära sig på fiske och småskaligt jordbruk. Den andra flyttvågen inträffade i samband med högstadiereformen på sjuttioalet. Då tvingades barnfamiljer lämna ön eftersom det inte fanns någon tillfredsställande kollektivtrafik. Befolkningen reducerades som mest till 70 personer innan trenden vände och idag har man en svagt ökande befolkningsutveckling.⁵¹

Det finns en särpräglad och välbevarad tät bebyggelse med kontinuitet från medeltiden. Holmön är, enligt Umeås översiktsplan, ett skärgårdssamhälle baserat på jordbruk i kombination med fiske och jakt. Ön har sedan vikingatiden varit ett viktigt område för fiske. Även idag räknas fiskebeståndet som norrlandskustens bästa. Fram till 1940-talet fanns här ett salteri. Numera finns det några binäringsfiskare men de har svårt att

50. Umeå kommun (1999)

51. Holmöns Utvecklingsforum (2002B)

driva någon större verksamhet eftersom det är problem med att ta sig till uppköpare i Umeå. Det finns också ett antal egna företagare som till största delen livnär sig på den turistström som besöker ön under sommarhalvåret. Den nya IT- tekniken har gjort det möjligt för arbete på distans vilket innebär att man har kunnat reducera sina resor från och till arbetet.

Den service som kan erbjudas är idag , enligt Holmöns samhällsförening, en välsorterad livsmedelsbutik som även fungerar som bibliotek, systembolag, apoteksombud och post. Affären räknas som den naturliga mötesplatsen där man muntligt och via anslagstavlor kan ta del av vardagens händelser och kommande evenemang. Skolan har under vissa perioder varit stängd med öppnades åter igen 1996. Idag drivs en integrerad form av undervisning från förskola till sjunde klass. Sammanlagt tolv elever går i skolan. Här finns också ett servicehus med plats för sex boende som startades 1991. Det inryms i en modern enplansvilla. I den finns det även resurser för att leverera mat till övriga pensionärer om så önskas.

På de bofastas gemensamma hemsida görs reklam för övernattnings- möjligheter för turister på sommartid. Det tidigare hamnmagasinet har gjorts om till krog som har öppet på sommaren med möjlighet till konferenser och njutning av en äkta norrländsk fiskekrog. Andra engagemang är jazzfestival och postrodd tillsammans med Björkö i Finland.⁵²

Umeå kommun räknas, enligt deras översiktsplan, som Norrlands knutpunkt. Som en följd av att Umeå har blivit universitetsstad har befolkningen fördubblats sedan 1960-talet. Umeå kommun är, enligt översiktsplanen, "en expansiv kommun med en årlig befolkningsökning på 100 personer".⁵³ Enligt översiktsplanen ser Umeå kommun Holmön som landsbygd och ett område attraktivt för turism och rekreation.

52. Holmöns Utvecklingsforums hemsida, www.holmon.com.

53. Umeå kommun (1999)

foto: Olle Nygren

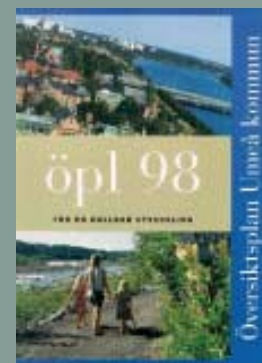
Umeå översiktsplan ur ett medborgarperspektiv

Planen "Öpl- 98" föregicks av omfattande diskussioner med medborgarna. Under programskedet våren 1996 arbetade kommunen aktivt för att få med medborgarna redan i programskedet. En enkätundersökning sändes ut i samband med programfasen. Syftet med den var att få en övergripande bild över medborgarnas åsikter om framtidens Umeå samt vilka områden i den fysiska planeringen som de prioriterade högst. Frågorna riktade sig till samtliga medborgare och inte till någon specifik grupp. Hushållen fick möjlighet att markera två av sex områden som de tyckte var viktigast områdena miljön, Umeås framtida utveckling, bostäder, trafik, fritid och rekreation samt handel & service. Dessutom ställdes "öppna frågor" i samband med varje område så att medborgarna kunde lämna ytterligare synpunkter vid varje frågeområde. Tanken var att synpunkterna skulle ligga till grund för det fortsatta planarbetet. Enkäten som skickades ut till 50 000 hushåll fick, enligt resultatredovisningen, en låg svarsfrekvens (7.2%) och utgör därför inte ett representativt urval av befolkningen.

Den för Holmöborna så viktiga fråga trafiken / kollektivtrafiken, blev i enkätundersökningen placerad på fjärde plats. Många hade synpunkter om att något måste göras men det handlade till stora delar om busstider och priser. Ingen i enkätundersökningen har, enligt resultatredovisningen, kommenterat behovet av bättre förbindelser till Holmön.⁵⁵

Enligt översiktsplanen har Umeå en stark vision om att ge en ökad möjlighet till ökad delaktighet som stärker demokratin. (fig 8) Kommunen anser att den nu aktuella Översiktsplanen är ett steg i den riktningen.

Samrådet skedde under fyra månader enligt de formella kraven i PBL och resulterade i ett stort antal synpunkter från medborgarna som presenteras i samrådsredogörelsen.

Demokrati och inflytande Vision

För att Umeå även förstås skall upplevas som en attraktiv och framtidsinriktad kommun måste möjligheter till ökad delaktighet skapas. Detta gynnas av en väl genomtänkt strategi beträffande möjliga mötesplatser och ett utbredd samrådsförfarande i allt som rör den framtida planeringen. Den nu presenterade planen är ett steg i den riktningen.

*fig. 8
Umeå kommun, öpl-98, sid 32*

55. Roslin, J, (1997)

Landsbygd

Vision

Kommunen kan i framtiden vara berikad med ett stort antal byar där framtidstron och sammanhållningen ger livskraft.

Byautvecklingsgrupper arbetar aktivt med planeringen av sina byars utveckling. De marknadsför själva sina byar och erbjuder några av de bästa livsmiljöerna i kommunen. Nya serviceformer blir resultatet av ett nära samarbete mellan byautvecklingsgrupperna, kommunen och andra aktörer.

Utvecklingen kommer hela kommunen till godo och kopplingen "Stad och land, hand i hand" blir en naturlig del i Umeås fortsatta utveckling.

fig 9

källa: Umeå kommun, Öpl-98.

Landsbygdsutveckling

Beträffande landsbygdens utveckling presenteras det i ett separat kapitel (fig9). Kommunens riktlinjer är att så kallade byautvecklingsgrupper bör ta fram utvecklingsplaner som ska ses som de boendes viljeinriktning för lokal utveckling. Ansvaret för framtagande av planerna ska ligga på respektive utvecklingsgrupp. Ambitionen är att den lokala utvecklingen skall skötas med initiativ från de boende medan kommunen skall delta aktivt i samarbetet mellan tjänstemän och medborgare. Syftet är att få en förbättrad dialog mellan kommunen och landsbygdens representanter.

Samtidigt som kommunen menar att "Konsekvensen av samarbetet mellan kommunen och byns invånare i framtagandet av byautvecklingsplaner gör att byns viljeinriktning lyfts fram tydligare och kan vägas in i kommunens översiktsplanering". Menar kommunen även att byar som skapar sina egna framtidsvisioner bör vara medvetna om den problematik som en kommun kan ställas inför.

"Man måste emellertid också ha respekt för att kommunen i sin myndighetsroll inte kan bortse från att bevaka viktiga allmänna intressen som kan stå i motsats till en byautvecklingsgrupps ambitioner."

källa: Umeå kommun, Öpl-98, sid 162

Medborgarinflytande på Holmön

I riktning mot översiktsplanens ovanstående mål bildades år 1999 Holmöns Utvecklingsforum. Syftet är ” att verka för att Holmön bibehålls och utvecklas som en levande skärgårdsby”. Bakgrunden till bildandet av forumet var de problem med kommunikationerna som under senaste åren har blivit allt större. I och med bildandet av föreningen anser de bofasta att man numera står enade i den och övriga viktiga frågor för Holmöns utveckling. De bofasta är har numera en lokal motpart till kommunen och myndigheter.

Holmöns Utvecklingsforum styrelse representeras av dels valda ledamöter och dels ledamöter som utses av andra föreningar på ön. Medlemskapet riktar sig även till grupper utanför ön som har ett intresse Holmöns utveckling. Arbetet sker i ett antal arbetsgrupper som var och en inriktar sig på ett intresseområde.

För att informera de bofasta om de olika projekten samt föra diskussioner och bolla idéer sker det regelbundna sammankomster så kallade ”Forumöten”. Holmöns Utvecklingsforum ingår dessutom i ett byanätverk inom ramen för EU 5b - skärgården. Där det ges ytterligare möjlighet att utveckla de gemensamma frågorna.⁵⁵

Redan innan bildandet av föreningen hade de bofasta skapat en gemensam hemsida för att göra reklam sin ö, samt informera om de för Holmöborna bristfälliga kommunikationerna. Hemsidan vittnar om ett stort engagemang från samtliga bofasta, stora som små. Här finns åtskilliga länkar till de bofastas privata hemsidor och information om precis allt som rör deras ö. De var också på de boendes initiativ som många av de nya arbets-tillfällena har skapats på ön under det senaste decenniet som till exempel personal till skolan och servicehuset.

55. Holmöns Utvecklingsforum (2002B)
foto: Olle Nygren

Färjan (ovan) och Hydrokoptern (nedan) är två av de färdmedel man använder sig av för att ta sig mellan fastlandet och Holmön. När isen ligger finns alternativen är att köra med bil, scoter eller gå.

foto: Olle Nygren

Genomförande

Kommunikationer

Den absolut största fråga för Holmöns överlevnad är, enligt Holmöns Utvecklingsforum, kommunikationerna mellan Holmön och fastlandet. Förbättrade kommunikationer är en förutsättning för öns överlevnad. Det leder i sin tur till en ökad inflyttning. anser de bofasta som har satt upp en vision om en befolkningsökning från 90 till 180 personer under en tioårsperiod.

Problemet har bollats mellan kommunen, Vägverket och de bofasta med jämna mellanrum sedan mitten av 1970-talet. I samband med att Holmön gick upp i Umeås kommun 1974 övertogs även driften och skötsel av transporterna till Holmön under vintertid. Det innebar att kommunen av svarar för utstakning av körbar väg över isen medan vägverket svarar för driften av färjan. Från att ha skött uppgifterna på ett tillfredsställande sätt har det försämrats betydligt genom åren. Idag har kommunen reducerat den utstakade vägen till att enbart gälla scoter- och vandringsled.

Enligt Kurt Edlund bofast och aktiv inom Holmöns Utvecklingsforums trafikgrupp, har det uppstått oklarheter om ansvarsfördelningen mellan vägverket och kommunen i synnerhet när isen ligger.⁵⁶ De bofasta anser att konflikten har omöjliggjort den satsning som krävs av dem för en fortsatt positiv utveckling. Frågan togs även upp som ett yttrande från Holmöborna i samband med översiktsplanens samrådsskede. Kommunens svar blev att de ska titta närmare på frågan och hänvisar till ett vägverksprojekt som skall påbörjas mellan kommunen och Vägverket.⁵⁷

Kommunen anser, enligt översiktsplanen, att kommunikationerna är en viktig faktor för landsbygdsutvecklingen. och att det bör ske en dialog mellan medborgarna och kommunens ansvariga runt dessa frågor. Ett av kommunens övergripande trafikpolitiska mål i översiktsplanen är att tillgodose medborgarnas transportbehov på ett tillfredsställande sätt vilket inte, enligt de bofasta, görs på Holmön.(fig 10)

Det övergripande trafikpolitiska målet är att erbjuda alla invånare och verksamheter en god trafikförsörjning till lägsta möjliga samhällsekonomiska kostnad.

Detta mål vidareutvecklas i fem delmål, nämligen att transportsystemet ska:

- Främja en god miljö och hushållning med naturresurser,
- Bidra till ett effektivt resursutnyttjande i samhället som helhet.
- Tillgodose medborgarnas och näringslivets grundläggande transportbehov på ett tillfredsställande sätt.
- Motsvara högt ställda krav på säkerhet i trafiken.
- Bidra till regional balans

fig 10

källa: Umeå kommun, öpl-98, sid 91

56. Holmöns Utvecklingsforum (2003)

57. Umeå kommun (1998)

foto: Olle Nygren

Enkätundersökning

Önskemål och behov avseende färjesäsongen

- Turtäthet
- Sjuktransporter
- Framtida utveckling
-

Behov och önskemål avseende issäsongen

Behov och önskemål avseende förfallsperioder

Behov och önskemål avseende kollektivtrafik

- Norrfjärden
- Holmön

Behov och önskemål avseende parkering i Norrfjärden och Byviken

- Norrfjärden
- Byviken

fig 11

Källa Holmöns utvecklingsforum,
Enkätundersökning rörande
kommunikationsbehovet till
Holmön.

Enkätundersökning

För att få ett tydligare underlag för fortsatta diskussionen med kommunen och vägverket, har Holmöns Utvecklingsforum, med hjälp av EU medel, kunnat genomföra en enkätundersökning för att se hur stor efterfrågan är av förbättrade kommunikationer. (fig 11)

Enkäten riktade sig mot tre stycken intressegrupper; bofasta, fritidsboende och dagsturister. Man kunde konstatera att det råder en stor samstämmighet runt frågorna om förbättrade kommunikationer både när det gäller turtäthet, anpassande för resande med särskilda behov, transportkapacitet, sjuktransporter, framtida utveckling av färjan, behov och önskemål avseende issäsongen, behov och önskemål avseende förfallsperioder, samt kollektivtrafik både på ön och fastlandet.

Vidare framkom av svaren att ett tjugotal familjer skulle kunna tänka sig att flytta ut permanent. Sammanfattningsvis kunde man se i samtliga grupper fanns ett större efterfrågan av kommunikationer än vad som finns idag.⁵⁸

Det har även genomförts ett antal Forummöte för att diskutera frågan. Vid mötet den 9 november 2002, informerades de bofasta om läget. Enligt kommunen är huvudmannskapet låst fram till 2004 och innan dess kan inga förändringar ske. Umeå kommun har inte gett de boende någon respons på den turlista som de har lämnats på förslag. Inte heller har önskan om en bättre anslutningstrafik på fastlandet genomförts. Alternativa lösningar, som till exempel en linebanefärja och en större hydrokopter har diskuterats med kommunen och länsstyrelsen även det utan respons.

58. Holmöns Utvecklingsforum (2000)

Fortsatt arbete

Diskussionerna om denna för öborna viktiga fråga fortsätter. Enligt Olle Nygren bofast på Holmön har än så länge alla möten och diskussionsgrupper inte lett till någon förbättring av läget. Det har snarare försämrats. Den hydrokopter som används vintertid har havererat vid ett flertal tillfälle. Enda möjligheten att ta sig till fastlandet denna vinter har vid ett flertal tillfälle varit med scoter på egen risk eller med helikopter. Vi är tillbaka på ruta ett, menar Olle Nygren.

Trots det svåra förhandlingsläget ser ändå de bofasta en viss ljusning. De intensiva påtryckningarna från de bofasta och bildandet av Holmöns Utvecklingsforum har förbättrat förhandlingsituationen. De bofasta utgör numera som en part för kommunen att diskutera med. Dessutom, menar Olle Nygren, har även Glesbygdsverket fått upp ögonen för problemet efter det att de besökt ön. Hoppet är nu att detta skall leda till vidare diskussioner och en snar lösning av problemet. (fig 12)

Vad beträffar EU:s sturkturfonder så anser Olle Nygren att det ibland kan vara svårt. Eftersom ersättningen kommer i efterhand. Dessutom har det förekommit att löften om mer pengar från EU inte har uppfyllts. Det har för Holmöns del inneburit att ett antal påbörjade projekt inte har kunnat slutföras.

"Vi vill ha en stark huvudman för kommunikationerna mellan ön och fastlandet. En huvudman med resurser att lösa kommunikationsproblemen som vi idag brottas med. Vi måste få en turtäthet anpassas för våra behov och som möjliggör pendling både för vuxna och skolbarn. För att kunna utveckla besöksnäringen måste också antalet turer över Kvarken anpassas så att de som tänkt sig till Holmön inte blir lämnade på fastlandet för att exempelvis färjan är fullsatt. Vilket händer varje sommarsäsong! Det går inte heller att bedriva konferensverksamhet på ön vintertid när fordonet endast kan ta tre passagerare per resa. Detta måste ändras. De stora investeringar som näringsidkare inom turistområdena planerar går inte att genomföra om inte verksamheterna kan bedrivas året runt. Vi vill utveckla Holmön både vad gäller möjlighet för unga barnfamiljer att bosätta sig på ön och utvecklingen av turistverksamheten, men vad gäller kommunikationerna, som är livlinan till fastlandet, står vi oss slätt. Ge oss verktygen att utveckla vår bygd så åtar vi oss att skapa ett paradiset för rekreation, såväl för Umeås närområde såväl som för långväga turism från Sverige och övriga Europa. Sveriges största naturreservat i marin miljö ska kunna avnjutas av alla – inte bara av oss som redan bor på Holmön!"

fig 12

Källa: Holmöns Utvecklingsforum (2002A)

Slutsats Holmön

Samband ÖP – Holmön

Holmön med sitt ringa invånarantal försvinner lätt i en kommun med över hundratusen invånare. I Umeås översiktsplan ses inte Holmön som ett speciellt område utan tas upp tillsammans med övrig landsbygd, vilket däremot Strömstads och Tjörns översiktsplaner gör beträffande Dyrön och Koster. Det innebär att de frågor som tar upp en ös specifika inte klarläggs. För Holmöns del gäller det främst förbindelsen till fastlandet. De bofasta anser att en förbättring av förbindelserna är en förutsättning för en positiv befolkningsökning. Målsättningen för Holmöns Utvecklingsgrupp är att befolkningen ska öka från 90 personer till 180 under tioårs period. Sker det en förbättring av kommunikationerna är föreningen väl förberedd för ytterligare utveckling vad det gäller planfrågor, turism och service. Holmöns bofasta befolkning tog tillfället att lämna ett yttrande under samrådsskedet där de bland annat kommenterade problemet med förbindelsen mellan ön och fastlandet. Svaret på yttrandet blev emellertid en hänvisning till en kommande vägverksutredning.

Umeå kontra "lilla" Holmön i obalans, vägfråga olöst

Kollektivtrafikfrågan, den fasta förbindelsen, har bollats mellan kommunen, Vägverket och de bofasta sedan 1980-talet. Fråga om dess huvudmannaskap ligger numera och väger mellan tillhörighet på vägverket alternativt kommunen. Umeå kommun framhåller vikten av förbättrade kommunikationer i sin översiktsplan. De trafikpolitiska målet är att "tillgodose medborgarnas och näringslivets grundläggande transportbehov på ett tillfredsställande sätt". Trots det verkar det inte ske någon lösning för kommunikationerna till och från Holmön.

Umeå kommun och Holmöborna har alltså kommit på kollisionskurs i frågan. De bofasta anser att det är en ohållbar situation som starkt begränsar de ambitioner som de har för öns fortsatta positiva utveckling. Kommunen menar att huvudmannskapet är låst fram till 2004. Dessutom anser de att frågan den utstakade vägen på isen vintertid endast bör vara vandringsled och scoterled vilket begränsar arbetspendlingen från Holmön. Kommunen och Vägverket har deltagit i ett flertal möten med de bofasta. Holmöborna har än så länge inte fått respons varken när det gäller ökade turtäthet eller ny färja med större kapacitet.

För att få en ännu tydliga kraft bakom önskemålet om förbättrade kommunikationer skickade Holmöns Utvecklingsgrupp ut en enkätundersökning. Den sändes till tre intressegrupper: de bofasta på Holmön, fritidsboende samt turister. Resultatet av undersökningen var, enligt Holmöns utvecklingsgrupp att det även fanns ett önskemål från alla grupper av förbättrade kommunikationer. Det visade sig att om det hade funnits bättre möjligheter till pendling så kunde ett tjugotal familjer tänka sig att flytta ut permanent.

Efter alla ansträngningar anser sig Holmöborna vara tillbaka på "ruta noll" igen. Men de ser optimistiskt på frågan. Bildandet av Holmöns Utvecklingsforum som utgör en enad stämma, innebär en förbättrad förhandlingssituation. Diskussionen har nu börjat ta ny fart. Påtryckningarna från Holmöns Utvecklingsforum och kommunen har gjort att Glesbygdsverket har fått upp ögonen för problemet.

Problemet med kollektivtrafikfrågan för Holmön kan jämföras med problemet med fastighetspriserna på Dyrön och Koster. Ärendena är för problematiska för att lösas på kommunal nivå. För att kunna nå fram till en tillfredsställande lösning måste besluten tas på regional eller statlig nivå.

Det lokala engagemanget

Holmöns Utvecklingsforum har varit den drivande kraften på Holmön sedan starten för snart fem år sedan. Anledningen till bildandet av föreningen var behovet av en enda samarbetspart mot kommunen. Den stora och mycket komplicerade frågan om kollektivtrafikens förbättring ledde också till att de bofasta ansåg att de behövdes en enad kraft för att få fram önskemålen.

Det lokala engagemanget har främjats genom kommunens nya översiktsplan och dess målformulering om att varje liten by skall ha en utvecklingsgrupp och en utvecklingsplan. Umeå kommun förespråkar *demokrati och inflytande* och har även en vision om framtiden för landsbygden. I översiktsplanen framgår det att kommunen förlitar sig på de lokala utvecklingsgrupperna liksom att det hänger på byutvecklingsgrupperna om det ska bli en lokal utveckling. Tar de initiativ för en positiv utveckling kommer det hela kommunen till godo och främjar samarbetet "stad och land hand i hand". Dock med vissa reservationer; där de allmänna intressena kommer i konflikt med medborgarnas önskemål måste utvecklingsgrupperna ha förståelse för detta. Kriterierna för de allmänna intressena har i sin tur tagits fram av stat och kommun utan inblandning av medborgarna.

Kommunens roll är att stötta för att starta upp utvecklingsgrupper. Det har skett med gott resultat för de bofasta på Holmön. Det lokala engagemanget sker numera genom Holmön Utvecklingsgrupp. Några eldsjälarna utmärker sig inte utan alla bofasta är starkt engagerade för öns utveckling. Föreningen har delat upp arbetet i sju arbetsgrupper. Där det finns en gruppleddare för varje intresseområde. De regelbundna mötena som hålls har ett av intresseområdena som huvudpunkt. Dessutom är ambitionen att det på varje möte skall ske en utbildning i ämnet genom att bjuda in kunniga personer. Målsättningen att uppträda som en enad part har lyckats vilket har skapat ett bättre förhandlingsklimat.

Erfarenheter av strukturfonder

Innan starten av utvecklingsgruppen fanns projekt som främjade en positiv utveckling för Holmön. Skolan, som startades igen i mitten av 1990-talet, och servicehemmet har gett de bofasta nya arbetstillfällen. Den ekonomiska hjälp som EU erbjuder har bland annat bidragit till att skapa en för de bofasta gemensam hemsida. Men det råder en viss tveksamhet om ifall EU:s strukturfonder alltid innebär ett positivt stöd. Det krävs ändå en stor ekonomisk insats från andra håll eftersom EU bidraget kommer i efterhand. Detta har bidragit till att en del av de projekt som har startats på Holmön inte har kunnat slutföras.

SAMMANFATTANDE KOMMENTARER

Översiktsplanen som instrument för medborgarinflytande och lokal utveckling.

Målsättningen att få ett ökat medborgarinflytande i översiktsplanens planprocess uttalas i Strömstad, Tjörn och Umeå kommuns senaste översiktplaner. I samtliga tre planers inledande kapitel framgår det *att* medborgarna har medverkat under arbetets gång, från programskede till den formella processen, enligt Plan och Bygglagen. Men det har varit svårt att läsa sig till *hur* medborgarna har engagerats, vilka grupper av medborgare som har medverkat och när det har hållits offentliga möten med mera.

Det är enbart i Umeå kommuns översiktsplan som det redogörs för hur man genom enkätundersökningar och möten har tagit del av medborgarnas åsikter. Men där framgår inte vilket gensvar som enkäten gav hos medborgarna. I resultatredovisningen av enkäten visade det sig, trots allt, att det inte var tillräckligt många medborgare som hade svarat för att man skulle kunna säga att planen var förankrad hos medborgarna. Detta innebar troligtvis att kommunen inte fick det engagemang från medborgarna som de förväntade sig.

Att få medborgarna engagerade vid samråd och utställning tycks vara svårt. När jag ställde frågan till de lokala utvecklingsgrupperna på Koster och Dyrön blev svaren att de inte hade något att yttra sig över. Dyröborna ansåg sig vara nöjda med kommunens övergripande arbete. De bofasta på Koster ansåg att deras önskemål hade framkommit, och till viss del tillgodosetts, i den fördjupning av översiktsplanen beträffande Koster som gjorts sex år tidigare.

Holmöborna valde däremot att gemensamt uttala sig i samband med samrådsprocessen. I yttrandet tog de bland annat upp nödvändigheten av förbättrade förbindelse mellan ön och fastlandet. Frågan har inte behandlats vidare i översiktsplanen utan kommunen hänvisar till kommande statliga utredningar. Umeå kommun har i sin senaste översiktsplan höga ambitioner vad beträffar demokrati och inflytande. Men när det kommer till verkligheten tycks det svårt för kommunen att ta tag i en för Holmöborna så viktig fråga. Det tycks vara lätt att "lilla" Holmöns bofasta befolknings önskemål försvinner i den stora kommunen Umeå.

Vad beträffar medborgarnas engagemang och delaktighet i den översiktliga planeringen tyder det på att den mer kommer till sin rätt i en fördjupning av en översiktsplan. Då hamnar arbetet på en konkretare lokal nivå och väcker intresset för den lokala utvecklingen. Det lokala utvecklingsarbete och samarbetet med respektive kommun kan också underlättas i en mindre kommun. Både Strömstads och Tjörns kommuner har ett lägre befolknings-tal än Umeå kommun vilket tycks ge dem en bättre överblick över sina kommundelar. Men öarna Dyrön och Koster har även en högre befolknings-siffra än Holmön vilket ger dem en större styrka i förhållande till respektive kommun. Holmön har ett litet befolkningsantal i en större kommun vilket leder till att de bofasta har ett betydligt svårare förhandlingsläge än de bofasta på Dyrön och Koster. Det lokala engagemanget däremot, i dessa tre fall, är varken beroende av befolkningsmängd eller kommunstorlek. Det beror istället på ett behov att få en enad syn på den fortsatta lokala utvecklingen.

Arbetet med fördjupningar av planen för de tre öarna har påbörjats på skilda sätt. Den fördjupning av översiktsplanen över Koster som Strömstads kommun tog fram 1996 föranleddes av ett lokalt arbetet av de bofasta på Koster. Deras uppgift var att bidra med underlag, en inventering av Koster utifrån de boendes perspektiv samt presentera deras syn och målsättningar för Kosters framtid. Initiativet till fördjupningen hade delvis tagits av de bofasta som ansåg att den tidigare områdesplanen var planerad utifrån ett ovanifrånperspektiv. Men själva arbetet med fördjupningen skedde i traditionell ordning, där medborgarnas engagemang var störst under programskedet. Arbetet och intresset för de lokala utvecklingsfrågorna kom igång under själva processen.

På Holmön och Dyrön däremot har intresset för de lokala utvecklingsfrågorna väckts innan initiativet till en fördjupning har tagits. Med hjälp av medel från EU och kommunen har de bofasta på båda öarna fått möjlighet att ta fram hemsidor och starta lokala utvecklingsgrupper. Det innebär att kommunen i dessa fall har givit medborgarna stöd för att få en gemensam syn på den lokala utvecklingen. Därefter kommer kommunens ledning, utifrån vad de boendes ambitioner, ta del av deras åsikter för att eventuell påbörja en fördjupning. Möjligtvis kommer medborgarnas gemensamma syn på sin ö så småningom leda till en start av en fördjupning över öarna. En helt omvänd ordning mot den traditionella ovanifrånplaneringen.

Men fördjupningar av översiktsplanen kan ses som ett begränsande instrument för medborgarnas intressen eftersom de boende upplever att det är mycket regelverk och begränsningar som måste beaktas. På Koster konstaterades just den problematiken men samtidigt ansåg de att processen var viktigare än resultatet. Arbetet med fördjupningen av Kosteröarna ledde till en enad grupp och gemensamma riktlinjer för den lokala utvecklingen.

foto: Olle Nygren

Har öborna kunnat påverka sin fysiska miljö?

De tre öarna har gemensamt att locka till sig fler åretruntboende. Detta anses leda till en ökad trygghet av service och skola. Behovet av att fler åretruntboende är störst på Holmöarna som upplever en definitiv kris om inget görs inom det snaraste.

Den viktigaste frågan för Holmöns utveckling är i dagsläget förbättrade kommunikationer mellan ön och fastlandet. Det i sin tur, anser de, skulle leda till att fler permanentboende. Kommunikationsfråga tycks vara löst på Dyrön och Koster medan Holmöarna upplever att de inte har något gehör för sina önskemål.

Förklaringen är kanske att det är en självklarhet att pendla med färja på Västkusten. Närheten till Norge och dess stora antal öar gör att de ligger en djup tradition i just detta. Umeå kommun domineras däremot av storstaden. Holmöarna är Umeå kommuns enda ögrupp och behandlas inte separat i den kommunövergripande översiktsplanen utan räknas in i den övriga landsbygden. Avståndet till närmaste granne med likvärdiga förhållande är långt och det är svårt att identifiera sig med någon med jämbördiga frågeställningar.

Kosters begränsning för ett möjlig ökning av bofasta, är bristen på tomtmark för bostäder. Behovet tillgodosågs till viss del i samband med antagandet av fördjupningen över Koster. Dessutom är det problem med VA-frågan. Kommunen och öborna är överens om att något måste göras vilket också presenterades utförligt i den fördjupade översiktsplanen. Resultatet har blivit ett genomförande av en lokala kretsloppsanpassning. Ett projekt som har gjorts möjligt till stor del tack vare EU:s strukturfonder.

Men det största problemet är dock för Koster, och även för Dyrön, är att de svenska lagsystemet, vilket innebär att många hus övergår till fritidsbostäder, dag inte kan bestämma hur den enskilde fastighetsägaren skall disponera sin bostad. Enligt Strömstad kommuns översiktsplan förväntar man sig också att den dubbla bosättningen kommer att öka som en följd av flexibiliteten på arbetsmarknaden. Det innebär att varken nya tomter eller förbättrat VA system självklart leder till fler åretruntboende. Det kan i stället orsaka fler fritidsboende och ökade fastighetspriser.

Med bland hjälp av EU:s strukturfonder har de bofasta på Dyrön fått möjlighet att ta sig an frågor som rör Dyröns utveckling. För att få fler bofasta krävs ytterligare mark för nyexploatering av bostäder. Medborgarna och kommuntjänstemännen har tillsammans diskuterat tomtläge för en kommande detaljplan. Resultatet har blivit en detaljplan som knyter an den nya bebyggelsen till den befintliga. Det vill säga i anslutning till skolan vilket överensstämmer med Tjörns kommuns översiktsplan av vilken det framgår att ny bebyggelse ska anslutas till befintlig. De bofasta anser också att placeringen kan innebära att man lockar till sig barnfamiljer istället för fritidsboende eftersom det för fritidsboende mindre attraktiva lägena valts. Ett sätt att styra vilka som ska bo på ön.

Lokala utvecklingsgrupper

De tre lokala samhällsföreningarna skiljer sig inte markant åt. Alla tre föreningarna är politiskt obundna och styrelsemedlemmarna består av representanter från samtliga föreningar på respektive ö vilket ger en stor tyngd bakom varje beslut. Det verka inte gå prestige i någon fråga utan ambitionen är att få en så gemensam syn som möjligt på problemet innan det går vidare till kommunen. De tre lokala utvecklingsgrupperna är eniga om att om det finns en stark enighet bland medborgarna är det lättare att framföra sin åsikt och få kommundienstemännen att lyssna.

Relationerna till respektive kommuner skiljer sig något. På Koster finns ett långvarigt förhållande mellan kommundienstemännen och de boende. Den lokala utvecklingsgruppen vet vilka samarbetspartners som de ska vända sig till medan Dyrön och Holmöns föreningar är ganska nyblivna diskussionspartners till sina kommundienstemän

På Dyrön finns således ett nyetablerat förhållande mellan de bofasta och kommundienstemännen. Båda parter är nöjda över att ha funnit varandra under en gemensam resa och arbetet sker i samförstånd. De projekt som har påbörjats den senaste tiden har skett på de boendes initiativ. Kommunen har å sin sida genast tagit tag i uppgifterna.

På Holmön däremot har det visserligen funnits en långvarig kontakt mellan kommundienstemännen och de bofasta men den har till största delen handlat om en specifik fråga, kommunikationerna. Samtalen har under många år skett via skrivelser men på senare tid har övergått till gemensamma möten.

Den lokala utvecklingsgruppens arbetssätt

Vad beträffar arbetssätten i respektive förening är det gemensamma att de håller regelbundna möten med sina medlemmar. Alla tre föreningarna ser också till att bjuda in sakkunniga till sammankomsterna. Detta för att ge sig själva en bättre insikt i de intresseområden som står överst på dagordningen.

Vad som däremot skiljer dem åt är att på Holmön använde de sig av en enkätundersökning som även riktade sig till den befolkning som inte är bofast, det vill säga fritidsboende och dagsturister. Medan föreningarna på Koster och Dyrön arbetade med studiecirklar, frågestunder och offentliga möten som till största del riktade sig mot den bofasta befolkningen.

Under arbetet med den fördjupade översiktsplanen för Koster användes också en så kallad styrgrupp som löpte parallellt med övriga medborgares engagemang. Kosters långvariga och kontinuerliga arbete med lokal utveckling har gett resultat. Men det har även bidragit till att samma personer har varit aktiva "eftersom det alltid har fungerat". Den gruppen består idag av främst äldre. Den övriga befolkningen på Koster förlitar sig helt enkelt på de som har rutin. På Koster och Dyrön anser sig de aktiva ha svårt att få den yngre generationen att delta på sammankomsterna, medan på Holmön deltar "alla".

Arbetssättet att dela in det lokala utvecklingsarbete i intresseområden har slagit väl ut. Det är en metod som jag inte har kunnat ta del av i litteraturen utan endast genom de lokala utvecklingsgruppernas arbete på Holmön och Dyrön. Varje intresseområdesgrupp har en ansvarig som även tillhör föreningarnas styrelser. På så sätt fördelas arbetsbördan på fler aktiva. Dessutom ges det en chans att få fler delaktiga eftersom bofasta på så sätt kan engagera sig i just det de tycker är viktig för öns utveckling.

Det är ett oerhört effektivt sätt att få många engagerade menar skärgårdsutvecklare Ann-Sofi Nestor som också anser att det var hennes förslag att bilda dessa intresseområdesgrupper på västkusten. Det skedde i samband med starten av Dyrön Samhällsförening. Hennes förslag till de bofasta var just att dela upp sig i grupper vilket hon beskrev genom att på tavlan rita "bubblor" runt varje intresseområden. Det resulterade i att Dyröns intresseförenings arbetsgrupper kallar sig för arbetsbubblor. Tekniken att arbeta i bubblor har, enligt Ann-Sofi Nestor numera spridit sig till flera lokala utvecklingsgrupper. De visar att denna arbetsform är produktiv och för arbetet framåt i de lokala utvecklingsgrupperna.

Med hjälp av EU

Skärgården och dess öar utan fast förbindelser är ett av områdena som visar upp resultat av Sveriges medlemskap i EU. Det är tydligt att EU:s strukturfonder fungera som ett hjälpmedel vid starten av de lokala utvecklingsgrupperna. EU hjälper till med finansiering av projekt som förbättrar den fysiska miljön och genererar fler arbetstillfällen. Men det är också många projekt som påbörjats och som inte har kunnat slutföras. Det administrativa arbetet som följer med EU har ansökningar uppfattas ofta som mer krångel än nytta, enligt Olle Nygren på Holmöarna.

I Kusters fall väcktes intresset för lokala utvecklingsfrågor innan Sveriges inträde i EU. Men det var ändå internationella krafter som låg bakom. Hans Arén och Chalmers Tekniska Högskolas projekt var en förlängning av dess arbetet med Agenda21. Där framgår det att lokala miljöarbete ska tas fram genom samtal med medborgarna. Detta har i sin tur lett till intresse för andra lokala utvecklingsfrågor.

Den frågan som kan ställas är att om inte EU:s ekonomiska hjälp hade funnits idag, hade det då funnits någon möjlighet för Holmön och Dyrön att starta sina lokala utvecklingsgrupper och göra sina hemsidor? Hur hade kommunernas ambition om medborgarinflytande då genomförts?

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur / Offentligt tryck / Rapporter

Arén, H (1994), *Allt är möjligt - planering utifrån lokala livsformer*, Byggeforskningsrådet, Stockholm

Boverket (1998A), *Brott, bebyggelse och planering*, Boverket, Karlskrona.

Boverket (1998B), *Vem bestämmer – om medborgarinflytande och kommunal planering – erfarenheter från Sydlänsprojektet*, Boverket, Karlskrona.

Brattén K, Lundberg B, (1993), *Delaktighet och dialog- Översiktsplanering i Kils kommun på annorlunda vis*, Arbetsrapport 97:3, Högskolan i Karlstad, Karlstad.

Gelsbygdsverket (2001), *Planering för åretruntboende i kust och skärgård*, Glesbygdsverket; Östersund

Landstingsförbundet, Svenska Kommunförbundet (2001-0410), *Leve medborgaren – en konferens om medborgare, engagemang och lokal demokrati*

Roslin J, (1997), *Resultatredovisning av Umeås kommuns programsamråd: om ÖPL arbetet*. Umeå

Strömstads kommun (1975), *Områdesplan Kosteröarna*, Strömstads kommun, Strömstad

Strömstads kommun (1993), *Översiktsplan Strömstads kommun*, Strömstads kommun, Strömstad

Strömstads kommun (1995), *Kosteröarna Strömstads kommun*, Fördjupad översiktsplan, Strömstads kommun, Strömstad

Strömstads kommun (2001), *Miljömål i Strömstad - Agenda 21*

Strömstads kommun (2002), *Strömstad på väg mot framtiden*, Strömstads kommun, Strömstad

Svenska Kommunförbundet (2001), *Planering i tiden – översiktsplanering igår, idag och i morgon*, Svenska kommunförbundet, Stockholm.

Tjörns kommun (2001), *ÖP 01*, Tjörns kommun, Skärhamn

Tjörns kommun (2002), *Detaljplan för Bostäder mm vid stora Dyröns skola, samrådshandling*, Tjörns kommun, Skärhamn

Umeå kommun (1998), *öpl 98 – för en hållbar utveckling, samrådsredogörelse*, Umeå kommun, Umeå

Umeå kommun (1999), *öpl 98 – för en hållbar utveckling*, Umeå kommun, Umeå

Ögren, K (2001), *Demokrati – En process som tar tid*, Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande, Formas; Stockholm

Webbsidor

Dyröns samhällsförening (2001), *Detaljplan Dyrön – Dyröns samhällsförening Samhälls- och Hamnbubblan*[www]. Hämtad från www.dyron.net. Publicerat 2001-10-09, hämtat 6 november 2002.

Dyröns samhällsförening (2002A), *Dyröns samhällsförening – samhälls-service* [www]. Hämtad från www.dyron.net. Publicerat 2002, hämtat 6 november 2002.

Dyröns samhällsförening (2002B), *Kort & Gott* [www]. Hämtad från www.dyron.net. Publicerat 2002, hämtat 6 november 2002.

Dyröns samhällsförening (2002C), *Dyrön (Lat 57° 55,69´N.Long 11° 36,70´E) – I hjärtat av Bohuslän - Sverige*[www]. Hämtad från www.dyron.net. Publicerat 2002, hämtat 7 november 2002.

Göteborgs universitet (2003), *Agenda 21 – en sammanfattning*[www]. Hämtad från www.mls.miljo.gu.se/agenda21.htm. Publicerat 2003, hämtat 5 februari 2003.

Holmöns utvecklingsforum (2000), *Enkätundersökning rörande kommunikationsbehovet till Holmön*[www]. Hämtad från www.holmon.com. Publicerat 2000-02-19, hämtat 3 november 2002.

Holmöns utvecklingsforum (2002A), *Framtidsperspektiv på Holmön* [www]. Hämtad från www.holmon.com. Publicerat 2000, hämtat 1 november 2002.

Holmöns utvecklingsforum (2002B), *Holmöns Utvecklingsforum* [www]. Hämtat från www.holmon.com. Publicerat 2000, hämtat 3 november 2002.

Holmöns utvecklingsforum (2003), *Rapport om vintertrafiken Holmön – en historik, revideringsläge* [www]. Hämtat från www.holmon.com. Publicerat 2003-01-23, hämtat 6 mars 2003.

Strukturfondsdelegationen Mål 2 öarna (2002A), *Beslutande projekt* [www]. Hämtad från www.mal2oarna.lst.se. Publicerat 2002, hämtat 27 januari 2003.

Strukturfondsdelegationen Mål 2 öarna (2002B), *Om Mål 2 – öarna* [www]. Hämtad från www.mal2oarna.lst.se. Publicerat 2002, hämtat 27 januari 2003.

Muntliga källor

Ehn Birgitta, ordförande i Dyröns samhällsförening.
Samtal den 2002-11-18

Larsson Göran, ordförande i Kosters samhällsförening under arbetet med
Kosters fördjupade översiktsplan 1995.
Samtal den 2002-11-14,

Nygren Olle, Holmöns Utvecklingsforum,
kontakt via e-post den 6 mars 2003

Nestor, Ann-Sofie, skärgårdsutvecklare Tjörns kommun.
Samtal den 12 mars 2003

Foton

Berndtsson Marita, Strömstads kommun
Göbel Leif ©LeifGöbel, Dyrön
Nygren Olle, Holmön
Århman Karin, Växjö

